

Tiltredelse til WTO
Rettslige begrensninger i hva slags vilkår som kan
stilles til søkere

Kandidatnummer: 594
Leveringsfrist: 25.april 2008

Til sammen 15081 ord

09.09.2008

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Presentasjon av tema	1
1.2	Den videre fremstillingen	3
1.3	Avgrensning	3
1.4	Rettskilder og metode	4
<u>2</u>	<u>RETTLIGE GRUNNLAG FOR VILKÅR FOR TILTREDELSE</u>	<u>5</u>
2.1	Forutsetning for drøftelsene og kort bakgrunn om tiltredelse til WTO	5
2.2	Rettskilder i WTO	6
2.3	Tolkning av kilder i WTO	7
2.4	Avtalen om opprettelse av Verdens handelsorganisasjon artikkel XII	8
2.4.1	Materielle spørsmål	9
2.4.2	Prosessuelle spørsmål	16
2.4.3	Om tolkning av artikkel XII	18
2.5	Wienkonvensjonen om traktatretten	19
2.6	Wienkonvensjonen om avtaler mellom stater og internasjonale organisasjoner eller mellom internasjonale organisasjoner.	19
2.7	Relevante avgjørelser fra the International Court of Justice	20
2.7.1	Admission of a State to the United Nations, ICJ Reports 1948 s. 57	20
2.7.2	Competence of Assembly regarding admission to the United Nations, ICJ Reports 1950 s. 4	21
2.7.3	Likheter og ulikheter mellom medlemskap i WTO og FN	22
2.7.4	Rekkevidden av uttalelsene	24

2.8	Kort oppsummering av del 2	25
3	<u>WTO-PRAKSIS OM GJENSTAND FOR FORHANDLINGER</u>	<u>26</u>
3.1	Hva er gjenstand for forhandlinger?	26
3.2	Forhandlingstemaer fra arbeidsgruppens rapporter	27
3.3	Eksempler på forhandlingstemaer som ikke er direkte relatert til handel	28
3.4	Kina som eksempel på at politiske hensyn spiller in	29
3.5	Iran som eksempel på at det er lagt vekt på terrorisme	30
3.6	Vanuatu som eksempel på at det ble stilt (for) strenge krav til et LDC-land	31
3.7	Eksempler på at menneskerettighets spørsmål har vært forhandlingstema	31
3.8	Relevante faktorer i vurderingen av om en stat kan sies å være i god eller ond tro	32
3.8.1	Kravet til god tro	33
3.8.2	Hvor langt har det landet som har forpliktet seg mest, gått?	33
3.8.3	Hvor langt har forhandlingspartneren selv forpliktet seg	34
3.8.4	Urimelige krav	34
3.8.5	WTO-plus-forpliktelser	34
3.9	Arbeidsgruppas mulighet til og ansvar for å skjære gjennom forhandlingene og lage en sluttavtale til avstemning på Ministerkonferansen	36
3.10	Muligheten for å blokkere et søkerlands tiltredelse	37
3.11	Spesielt om de minst utviklede landene	38
4	<u>VIRKEMIDLER FOR Å LØSE TVISTER MELLOM MEDLEMMER I WTO OG SØKERE</u>	<u>38</u>
4.1	Tvisteløsningsmuligheter	38
4.1.1	WTOs eget tvisteløsningsorgan, the Dispute Settlement Body	39
4.1.2	Medlemsland i WTO tar saken for tvisteløsningsorganet	39

4.1.3	Den Internasjonale Domstolen i Haag	40
4.2	Hvilken part har forklaringsbyrden?	41
<u>5</u>	<u>KONKLUSJONER OG AVSLUTNING</u>	<u>42</u>
5.1	Konklusjoner	42
5.2	Avslutning	43
	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>46</u>
5.3	Bøker	46
5.4	Artikler	46
5.5	Traktater	47
5.6	Rettslige avgjørelser	48
5.7	Nettdokumenter	49
5.8	WTO-dokumenter	50

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema

Verdens handelsorganisasjon er en internasjonal organisasjon som lager og håndhever regler for verdenshandelen. Organisasjonen har 151 medlemmer pr. 27. juli 2007¹.

Prosessen med å bli medlem av Verdens handelsorganisasjon (heretter WTO) kan for noen land være både tidkrevende og preget av harde forhandlinger.

Når et land søker om medlemskap i WTO, setter dette i gang en rekke forhandlinger som skal lede fram til en endelig rapport fra en ad hoc arbeidsgruppe som til slutt innstiller på om landet bør bli medlem eller ikke.

Utgangspunktet for denne avhandlingen er at WTO-avtalen har som mål å skape et internasjonalt rammeverk for handel mellom sine medlemmer med færrest mulig handelsbarrierer. Medlemskap burde derfor avhenge av innsatsen søkerlandet har gjort på handelsområdet og områder som er direkte relevant for frihandel og like vilkår for alle. Likevel får man fra tid til annen inntrykk gjennom media av at det kan stilles omtrent hvilke vilkår som helst til landene som søker om medlemskap og at det er fritt fram for å blokkere staters tiltredelse på andre grunnlag enn de man skulle tro er avgjørende i en handelsorganisasjon. For eksempel melder BBC at USA har blokkert igangsettelsen av medlemskapsprosessen for Iran på bakgrunn av at landet utvikler atomvåpen under dekke av sitt kjernekraftprogram.² I noen tilfeller hevder statsledere fra land som holder på med tiltredelsesforhandlinger at deres lands tiltredelse blir blokkert av politiske grunner, som for eksempel Irans daværende handelsminister Mohammed Shariatmadari uttalte i år 2000³.

¹ Medlemsoversikt http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm Lesedato 12.01.2008

² Se BBC online 26.05.2005 Lesedato: 25.02.2008

³ Se BBC online 15.2.2000 Lesedato 25.02.2008

Andre mener at søknaden blir blokkert for å presse landet på andre områder enn de som omfattes av WTOs aktiviteter, som Vladimir Putin i sin tale til Dumaen i mai 2006 hevdet er tilfellet for Russland⁴. Atter andre hevder spørsmålet om medlemskap ble så politisert at forhandlingene begynte å leve sitt eget liv, som i tilfellet Kina.⁵

I tillegg til at noen lands representanter hevder deres søknader blokkeres på grunn av rene politiske hensyn, har noen land og observatører hevdet at det stilles ulike krav til ulike land i forhandlingene til tross for at WTO-sies å være et regelbasert system der reglene burde være like for alle. Atter andre lands representanter mener kravene som stilles til dem er helt urimelige tatt i betraktning deres beskjedne økonomiske samhandling med noen av forhandlingspartene eller i forhold til hva andre land har måtte innrømme i sine forhandlinger om medlemskap. Frustrasjonen over den skjeve maktbalansen og mangelen på et klart rammeverk for forhandlingene er ganske tydelig oppsummert av Grynberg og Joy:

“In a bargaining situation for WTO accession where the applicant has no power, this, of course, raises the question of what are the proper limits to the demands of WTO members. On the basis of the experience, the response unfortunately seems to be: whatever can be extracted from the applicant.”⁶

Det er sammenhengen mellom disse påstandene og rekkevidden av det påberopte regelbaserte systemet som er hovedfokuset for denne avhandlingen.

Hovedspørsmålet er derfor dette:

Er tiltredelse til WTO en politisk maktdemonstrasjon der den sterkeste rett rår, eller finnes det bindende rettslige rammer for hva slags vilkår WTO-medlemmene kan stille til søkerland under tiltredelsesforhandlingene?

⁴ Putins tale til Dumaen, 2006

⁵ Yang 2000:77

⁶ Grynberg og Joy (2000:165)

1.2 Den videre fremstillingen

De videre spørsmålene omfatter for det første hva som er relevant å forhandle om i tiltredelsesforhandlingene og hvilke midler søkerlandene kan ty til dersom de mener det er stilt for urimelige krav under tiltredelsesforhandlingene.

I del 2 av oppgaven vil jeg gå gjennom hvilke folkerettslige kilder som ligger til grunn for WTO-avtalen og for WTO-systemet som helhet.

I del 3 vil jeg vise eksempler på noen utvalgte rapporter fra noen av arbeidsgruppene og sammenholde dem med artikler som antyder at andre vilkår enn de som går fram av kildene blir lagt til grunn for noen lands tiltredelsesforhandlinger, for eksempel Kina, Vanuatu og Iran.

I del 4 vil jeg vurdere om hvilke muligheter det finnes for tvisteløsning mellom WTO-medlemmer og søkere. Her vil jeg i hovedsak vurdere om det finnes tvisteløsningsorganer i eller utenfor WTO-systemet som søkerland kan henvende seg til for å få en bindende avgjørelse på at det for eksempel er stilt for strenge vilkår eller ”feil” vilkår for medlemskap, eller at WTO eventuelt kan stilles til ansvar for å ha utvist ond tro i forhandlingsprosessen med den følge at søkerlandet ikke blir opptatt som medlem eller ikke får starte forhandlinger i det hele tatt.

I del 5 vil jeg konkludere og avslutte.

1.3 Avgrensning

Medlemskap blir først en realitet etter forhandlinger. Det er innholdet i forhandlingene forut for medlemskap som er gjenstand for denne avhandlingen. Jeg trekker derfor grensen mot selve WTO-medlemskapet og hvordan WTO-reglene faktisk praktiseres, da spørsmålet om avtalene i realiteten overholdes av medlemsstatene uansett ikke gir rom for unntak fra reglene for de tiltredende statene.⁷ I den grad jeg tar for meg saker fra WTOs Dispute Settlement Body, (DSB), er det fordi det kan kaste lys over spørsmål ved rettskildesituasjonen i WTO eller annet som er relevant for avhandlingen.

⁷ Kavass (2007:455)

1.4 Rettskilder og metode

Oppgaven befinner seg på folkerettens område og mer spesifikt internasjonal handelsrett. Rettskildene som er brukt er i hovedsak internasjonale avtaler som WTO-avtalen og Wien-konvensjonen om traktatretten, WTOs praksis i form av rapporter fra arbeidsgruppene og avgjørelser fra organisasjonens egne organer og tvisteløsningsorgan. I tillegg har jeg lagt vekt på rådgivende uttalelser fra den Internasjonale Domstolen i Haag (ICJ). Når det gjelder rapporter fra arbeidsgruppene er kriteriene for utvelgelsen for det første at de er blant de sist tiltrendende statenes rapporter. For det andre er de valgt ut fordi det er rapporter fra land hvis medlemskap har vært til dels kontroversielt for noen av WTOs medlemmer eller at prosessen har vært til dels komplisert på andre måter. Dessuten er de valgt ut fordi det finnes kilder som indikerer at det er lagt vekt på andre vilkår enn de som er relevante for sluttrapporten som legges fram på Ministerkonferansen til avgjørelse eller at vilkårene er for urimelige. I den grad noen stater er sammenlignbare, vil jeg vurdere dem opp mot hverandre. Fordi rettskildesituasjonen er begrenset og spørsmålet omtvistet og til dels uavklart, er store deler av oppgaven basert på artikler i publikasjoner som Journal of World Trade og tilsvarende internasjonale tidsskrifter.

2 Rettslige grunnlag for vilkår for tiltredelse

2.1 Forutsetning for drøftelsene og kort bakgrunn om tiltredelse til WTO

Verdens handelsorganisasjon er etterfølgeren til General Agreement on Tariffs and Trade, GATT. Hovedbestemmelsen om medlemskap i WTO ligner i store trekk på den som fantes i GATT, men prosessene er nå mer omfattende og kompliserte. Medlemskap i avhenger av en langvarig og detaljert gjennomgang av søkerlandets kvalifikasjoner.⁸ I tillegg til at søkerlandet må godtgjøre at det respekterer de viktige WTO-prinsippene om bestevilkårsbehandling (most-favoured-nation treatment) og nasjonal behandling⁹, må søkerlandet grundig godtgjøre at det har etablert et system som etterlever WTOs normer og prosedyrer som er tilfredsstillende for alle WTOs eksisterende medlemsland. Det er opp til de allerede eksisterende medlemslandene å forhandle om hvilke vilkår de mener må være oppfylt før søkerlandet kan bli endelig medlem. Når landet har sendt inn sin søknad, etablerer General Council en ad hoc arbeidsgruppe, Working Party, for det aktuelle landets søkeprosess. Arbeidsgruppa består av de medlemsland i WTO som er interessert i å delta i forhandlingene og sammenfatter de spørsmål som er stilt til søkerlandet og de forhandlinger som er gjort mellom søkerlandet og medlemslandene til en rapport som legges fram for Ministerkonferansen eller som oftest General Council til avstemning. I arbeidsgruppene deltar alltid de store handelslandene og -blokkene, som USA, EU, Kina, Canada og Japan og disse blir de dominerende medlemmene av arbeidsgruppa.¹⁰ Pr. 2007 hadde aldri GC utfordret en arbeidsgrupperapport som inneholdt en anbefaling om å la et land tiltre.¹¹

⁸ Kavass (2007:453)

⁹ Fra Gatt til WTO (1998:207)

¹⁰ Kavass (2007:468)

¹¹ Kavass (2007:468)

Det er ingen tidsfrist for hvor lenge slike forhandlinger kan vare. En søkerprosess kan i realiteten vare så lenge som WTOs medlemsland finner det nødvendig¹². Det er ikke uvanlig at prosessen tar over ti år, se for eksempel Vietnam, Kina, Saudi-Arabia og Nepal.¹³

2.2 Rettskilder i WTO

Utgangspunktet for hvilke kilder det kan legges vekt på i WTO, baserer jeg på stoff fra boka *The World Trade Organization*. Forfatterne skriver at moderne diskusjoner om kildene i internasjonal rett ofte begynner med en henvisning til statuttene til den Internasjonale Domstolen art. 38 (1) som lyder som følger:

”Art. 38.

1. The Court, whose function is to decide in accordance with international law such disputes as are submitted to it, shall apply:

a. international conventions, whether general or particular, establishing rules expressly recognized by the contesting states;

b. international custom, as evidence of a general practice accepted as law;

c. the general principles of law recognized by civilized nations;

d. subject to the provisions of Article 59, judicial decisions and the teachings for the most highly qualified publicists of the various nations, as subsidiary means for the determination of rules of law.

2. This provision shall not prejudice the power of the Court to decide a case *ex aequo et bono*, if the parties agree thereto. “

WTO-avtalen er en “particular international convention” etter ordlyden i art. 38 (1) a. Det er også tilleggene til avtalen.¹⁴ Den fundamentale kilden for WTO-rett er altså avtalen og tilleggsavtalene (covered agreements). All juridisk analyse starter der.

Videre skriver forfatterne at kildene til WTO-rett ikke stopper ved WTO-avtalene, men at alle rettskildene som nevnt i ICJ art. 38 (1) kan være relevante rettskilder;

¹² Kavass (2007:453)

¹³ Oversikt over dato for innkommet søknad og tiltredelse finnes på WTOs oversikt over medlemmer.

¹⁴ Matsushita (2003:54)

”The Agreements, however, do not exhaust the sources of potentially relevant law. On the contrary, all of the subparagraphs of Article 38 (1) are potential sources of law in WTO dispute settlement. More specifically, prior practice under the WTO’s predecessor, the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), including reports of GATT dispute settlement panels; WTO practice, particularly reports of dispute settlement panels and the WTO Appellate Body; custom; the teachings of highly qualified publicists; general principles of law; and other international instruments – all contribute to the rapidly growing and increasingly body of law known as “WTO-law.”¹⁵

Det er kildene som er listet opp her jeg kommer til å ta utgangspunkt i for oppgaven, med hovedvekt på WTO-avtalen og praksis fra WTO og GATT.

Videre er det verdt å nevne at WTO-bestemmelser er regler som i visse tilfeller utgjør *lex specialis vis-à-vis* noen regler i internasjonal rett. Men det betyr ikke at WTO-regler er *lex specialis* i forhold til all annen internasjonal rett.¹⁶ Det betyr at andre kilder i folkeretten kan utfylle WTO-retten, som det for eksempel er forutsatt i *Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes* (heretter DSU) art. 3. 2 hvor det står at DSU kan ”(...) clarify the existing provisions of those agreements in accordance with customary rules of interpretation of public international law.”.

2.3 Tolkning av kilder i WTO

Det vanlige utgangspunkt for tolkning av internasjonale traktater er Wienkonvensjonen art. 31 som anses for å være en kodifisering av gjeldende internasjonal sedvanerett. Også i WTO-sammenheng er denne bestemmelsen utgangspunktet for tolkning. Det ble slått fast i Appellate Bodys avgjørelse i saken *US-Gasoline*, en av de første avgjørelsene (1996) etter

¹⁵ Matsushita (2003:54)

¹⁶ Pauwelyn (2001:539)

at DSU trådte i kraft og uttalelser fra denne saken er gjentatt i flere saker etter dette.¹⁷ Qureshi skriver at ”This gospel for interpretation is often the startingpoint of judgements in the WTO.”¹⁸ I US-Gasolinsaken ble det om Wienkonvensjonen art. 31 uttalt at

“That general rule of interpretation has attained the status of a rule of customary or general international law. As such, it forms part of the "customary rules of interpretation of public international law" which the Appellate Body has been directed, by Article 3(2) of the *DSU*, to apply in seeking to clarify the provisions of the *General Agreement* and the other "covered agreements" of the *Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization* (the "*WTO Agreement*"). That direction reflects a measure of recognition that the *General Agreement* is not to be read in clinical isolation from public international law.”¹⁹ (Fotnoter utelatt fra sitatet).

I tillegg til at dette utdraget er hyppig sitert i andre saker, “religiously cited”, i følge Qureshi²⁰, har også en rekke avgjørelser lagt vekt på at også Wienkonvensjonen art. 32 har oppnådd status som en sedvanerettslig tolkningsregel i folkeretten²¹. Kort oppsummert er altså Wienkonvensjonens art. 31 og art. 32 å anse som gjeldende tolkningsprinsipper i WTO-systemet på bakgrunn av organisasjonens egen praksis i tvisteløsningsspørsmålet.

2.4 Avtalen om opprettelse av Verdens handelsorganisasjon artikkel XII

Utgangspunktet for traktater er at de kun er bindende for de stater som har sluttet seg til dem, og det er kun disse statene som kan utlede rettigheter og plikter etter avtalen med mindre den er en kodifikasjon av gjeldende internasjonal sedvane og dermed er bindende også for parter utenfor traktaten (for eksempel i tilfeller av *jus cogens*²²).

¹⁷ Qureshi (2006:3)

¹⁸ Qureshi (2006:3)

¹⁹ US-Gasoline (AB-1996-1 s. 18)

²⁰ Qureshi (2006:3)

²¹ Qureshi (2006:3)

²² Pauwelyn (2001:536)

Hovedregelen for opptak av nye medlemmer i WTO er Avtalen om opprettelse av Verdens handelsorganisasjon (WTO-avtalen).

Artikkel XII angir vilkår og prosedyre for tiltredelse:

”Accession

1. Any State or separate customs territory possessing full autonomy in the conduct of its external commercial relations and of the other matters provided for in this Agreement and the Multilateral Trade Agreements may accede to this Agreement, on terms to be agreed between it and the WTO. Such accession shall apply to this Agreement and the Multilateral Trade Agreements annexed thereto.
2. Decisions on accession shall be taken by the Ministerial Conference. The Ministerial Conference shall approve the agreement on the terms of accession by a two-thirds majority of the Members of the WTO.
3. Accession to a Plurilateral Trade Agreement shall be governed by the provisions of that Agreement.“

Bestemmelsens ordlyd er vid og gir ingen uttømmende anvisning på hvilke vilkår som kan stilles til søkere. Det er derfor nødvendig å gå grundigere gjennom de forskjellige elementene i artikkelen.

2.4.1 Materielle spørsmål

Artikkel XXII 1) oppstiller flere materielle vilkår til søkerlandet. Søkeren må være en stat eller et eget tollområde som har full råderett over sine eksterne kommersielle relasjoner og andre områder som WTO-avtalene dekker. Søkeren ”may accede (...) on terms to be agreed” mellom søkeren og WTO.

2.4.1.1 Egen stat eller separat tollområde

Det er åpent for enhver enhet som fyller vilkåret om at søkeren må være en stat eller eget tollområde å søke om medlemskap i WTO. Eksempler på et slike tollområder er EU og Hong Kong. Forutsetningen for at et slikt tollområde kan bli medlem er at det oppfyller de øvrige vilkår i art. XII. Vilkåret om at det må være en stat er ofte ikke så vanskelig å avgjøre, men det kan tenkes en situasjon der et land som er med i et slikt tollområde ikke

lenger kan sies å bestitte (...) full autonomy in the conduct of its external commercial relations(...)" som er et krav etter art. XII.²³ Likevel mener Parenti at et resultat som følge av en slik situasjon vil være villedende og motstridende mot art. IX der både EU og EUs medlemsstater er medlem av WTO. Han påpeker også at det ville stride mot suvereniteten til en stat som har tatt en avgjørelse om å inngå i et slikt samarbeid med en annen stat.²⁴ Problematikk som går på anerkjennelse stater går jeg ikke videre inn på, men Parenti spør for eksempel om det er en mulighet for at den palestinske selvstyremyndigheten kan søke om medlemskap i WTO som et separat tollområde.²⁵

2.4.1.2 Betydningen av "may"

Det andre vilkåret dreier seg om rekkevidden av "may". Ordlyden i art. XII 1) sier at stater "may accede (...) on terms to be agreed". "May" henviser på den ene siden til søkerlandet og på den ene siden medlemsstatene. For søkerlandets del innebærer "may" at det ikke kan utledes noen automatikk i at medlemskap er garantert selv om visse vilkår er oppfylt eller at det er en forpliktelse å tiltre dersom det foreligger en positiv innstilling fra arbeidsgruppa (se for eksempel Vanuatu som trakk sin søknad rett før den skulle til godkjenning på Ministerkonferansen i Doha²⁶). Bestemmelsen gir ikke noen indikasjon på at det er en hvis-så-regel, altså at dersom visse vilkår er oppfylt, så er medlemskap innvilget. Art. XII 1. lest i sammenheng med resten av bestemmelsen gir også denne konklusjonen. Det er opp til arbeidsgruppa å legge fram rapporten og opp til General Council (eller Ministerkonferansen) å ta avgjørelsen – som etter ordlyden i art. XII 2 skal tas ved 2/3-flertall for tiltredelse. Søkerland kan dermed ikke sies å utlede rett til å få bli medlem av WTO på visse fastsatte vilkår på bakgrunn av ordlyden i artikkel XII. Men som nevnt har

²³ Eksempel fra Parenti (2000:145)

²⁴ Parenti (2000:145)

²⁵ Parenti (2000:157)

²⁶ Gay (2005:591)

ennå ingen rapporter der arbeidsgruppa innstiller på tiltredelse blitt utfordret av General Council²⁷, så et spørsmål kan være om godkjenningen i realiteten er en formalitet.

For medlemsstatene sin del betyr ”may” etter ordlyden for det første at de ikke er forpliktet til å innlemme nye stater i WTO selv om forhandlingene tilfredsstillende alle forhandlingspartene. I realiteten innebærer det at medlemslandene på dette stadiet i tiltredelsesprosessen kan blokkere tiltredelse for søkerland uten å begrunne sitt standpunkt. Yang mener for eksempel at Kina kunne blitt medlem på et mye tidligere tidspunkt dersom det ikke var for at politiske og strategiske hensyn talte for et annet resultat på slutten av åttitallet²⁸ (Kina ble medlem av WTO i 2001 etter 14 års forhandlinger). Yang skriver blant annet at

”It was widely regarded by WTO observers that China’s offer then had far exceeded US expectations and was acceptable to US negotiators (...) and that political considerations prevented the signing of a package on China’s WTO accession.”²⁹ I samme artikkel understreker han at strategiske faktorer kan ha bidratt til at Kinas tiltredelse tok så lang tid: “One could also imagine that without the Tiananmen Event and the collapse of the Soviet bloc, the West would probably have let China accede to GATT out of political and strategic considerations.”³⁰

Sitatene gir en indikator på at storpolitiske og strategiske faktorer har mye å si, særlig i tilfeller der det er snakk om store land som vil ha stor påvirkning på verdenshandelen.

Spørsmålet er om det er rimelig at enkeltstater kan blokkere tiltredelse selv om søkeren har kommet til bilaterale avtaler med de andre forhandlingspartnerne og kanskje også blir ansett for å ha innfridd forventningene til tiltredelsesforhandlingene, og hvilke

²⁷ Kavass (2007:468)

²⁸ Yang (2000:89)

²⁹ Yang (2000:87)

³⁰ Yang (2000:89)

konsekvenser slik blokkering eventuelt kan få. Det er når medlemsstatene kan blokkere tiltredelse uten nødvendigvis å ha en WTO-relevant begrunnelse for det at det åpnes for politisering og unntak fra det regelbaserte systemet. Jeg kommer inn på disse temaene senere i avhandlingen.

2.4.1.3 Betydningen av "on terms to be agreed"

Det videre spørsmålet er hva "on terms to be agreed" innebærer. Hvilke vilkår uttrykket innebærer, gir ikke bestemmelsen i seg selv noen god anvisning på. Heller ikke andre bestemmelser i samme artikkel eller i avtalen som helhet har tolkningsmomenter som kan kaste lys over hva slags vilkår det dreier seg om. Som Parenti skriver om spørsmålet om hvilke vilkår art XII inneholder: "(...), from Article XII WTO it is only evident that these terms must encompass all WTO multilateral agreements."³¹ Artikkel XII har store likheter med artikkel XXXIII i GATT-avtalen fra 1947, selv om tiltredelse til WTO er mye mer omfattende og helt forskjellig til sammenligning med tiltredelse til GATT.³²

Tiltredelsesprosessen har forandret seg mye etter at avtalene fra Uruguayrundene trådte i kraft, blant annet ved at det ble introdusert en helt ny skala av krav til søkerlandet i tillegg til at rekkevidden av forhandlingene strekker seg fra tariff på import til handel med tjenester.³³

Avtalene fra Uruguayrunden gir heller ingen mer detaljerte anvisninger om hva som kreves for å bli medlem enn det som går fram av WTO art. XII og tiltredelse har aldri vært et eget punkt på agendaen til noen av Ministerkonferansene hittil.³⁴ (Selv om det har vært debatt om selve prosessen rundt tiltredelse på Ministerkonferansene i Singapore i Desember 1996, i Geneva i May 1998 og i Seattle i December 1999.³⁵) Den detaljerte fremgangsmåten for

³¹ Parenti (2000:151)

³² Parenti (2000:141, 144)

³³ Kavass (2007:456)

³⁴ Kavass (2007:467)

³⁵ WT/ACC/7Rev.2 s. 5

tiltredelse har blitt formet og utviklet av WTO-sekretariatet, men har blitt ”(...)discussed and agreed upon by the Council, that reproduces and adjourns the GATT practice.”³⁶

Allerede før WTOs opprettelse i 1995 hadde sekretariatet i GATT uformelt etablert prosedyrer for opptagelse av nye medlemmer, men tiltredelse var mindre komplisert på den tiden fordi søkerlandet kun trengte å vise at det var i samsvar med GATT og ikke med de øvrige avtalene som trådte i kraft ved etableringen av WTO.³⁷

Notatet (WT/ACC/1, og senere også WT/ACC/4,5,8 og 9³⁸), som skal være en praktisk guide for både medlemsstater og tiltredende stater, gir en grundig gjennomgang av prosessen mot medlemskap og hva som kreves i memorandumene som søkerlandene må levere om situasjonen på handelsområdet i sine respektive land.³⁹ Likevel gir dokumentet heller ingen ytterligere anvisning på om det finnes begrensninger i selve forhandlingstemaene for tiltredelsesforhandlingene. WTOs egne bestemmelser ser dermed ikke ut til å ha noen begrensninger i forhold til hvilke vilkår som kan stilles. WT/ACC/1 angir prosedyrene som skal følges i tiltredelsesforhandlingene basert på praksis fra GATT i overensstemmelse med WTO-avtalen art. XIV 1. På den ene siden angir dokumentet prosedyrer for tiltredelsesforhandlinger slik de ble praktisert under GATT i den grad de fortsatt er relevante, på den annen side er det også påpekt i dokumentet at det ikke skal være en ”general policy statement on accession negotiations.”⁴⁰

Prosedyrer for tiltredelse til WTO etter art. XII er i følge WT/ACC/1 disse:

“The procedures for accession to the WTO under Article XII require the examination of the foreign trade régime of the acceding State or separate customs territory; the negotiation and establishment of a schedule of concessions and commitments to GATT 1994 and a schedule

³⁶ Parenti (2000:150)

³⁷ Kavass (2007:455)

³⁸ WT/ACC/7Rev.2 s. 2

³⁹ WT/ACC/1 s. 1, 2. avsnitt

⁴⁰ WT/ACC/1 s. 1, avsn 2.

of specific commitments to the General Agreement on Trade in Services (GATS) for such State or separate customs territory; agreement on the Report of the working party; and agreement on a Decision and a Protocol setting out the terms of Accession.”⁴¹.

Spørsmålet er om denne oppsummeringen er uttømmende for medlemsstatene slik at det er disse punktene de må forholde seg til i tiltredelsesforhandlingene. Som rettskilde som sådan stiller dokumentet svakt, men som en indikator på hva slags praksis organisasjonen har, vil det ha en tyngre vekt som rettskilde. Hva slags praksis organisasjonen har, skal jeg gå nærmere gjennom nedenfor ved å undersøke protokollene som fastsetter vilkårene for tiltredelse. Disse protokollene består i hovedsak av rapportene fra arbeidsgruppene.

Det naturlige utgangspunkt må være at med ”on terms to be agreed” menes at landene kan tiltre på de vilkår som danner grunnlag for den avtalen som resulterer i tiltredelsesavtalen, protokollen. Vilråene kan i hvertfall ikke være videre enn de krav som stilles etter WTO-avtalen i seg selv og de andre avtalene som totalt utgjør WTO-avtalen.⁴² Fortalen til avtalen kan også være et moment som kan tilsi hva som kan være et relevant vilkår. For eksempel nevner fortalen spesifikt at organisasjonen skal tillate ”(...) the optimal use of the world’s resources in accordance with the objective of sustainable development, seeking both to protect and preserve the environment (...)”. Det kan bety at miljöhensyn kan være relevante forhandlingstemaer i forhold til noen land. Dersom vilråene ikke er ment å skulle være en del av avtalen, bør de heller ikke kunne ses på som relevante å forhandle om og bør heller ikke være grunnlag for å blokkere noen lands mulighet for tiltredelse.

En annen begrensing som kan leses ut av avtalen er bestemmelsen i art. XI 2. om at det kun vil kreves av de minst utviklede landene (LDC-land) at de påtar seg forpliktelser og innrømmelser i den grad det er i overensstemmelse med deres ”(...) individual development, financial and trade needs or their administrative and institutional capabilities.”Parenti mener at det faktum at bestemmelsen er plassert i art. XI som handler

⁴¹ WT/ACC/1 s.1 avsn. 3

⁴² Parenti (2000:152)

om Original Membership og ikke er gjentatt i art. XII ikke nødvendigvis behøver å tolkes som at den ikke skal gjelde også for tiltredende stater.⁴³ Det innebærer en forpliktelse for medlemslandene til å ta hensyn til bestemmelsen når de forhandler med LDC-land om medlemskap⁴⁴ og således en begrensning i hvilke vilkår som kan stilles. (LDC-landene er for øvrig den eneste underkategorien av medlemsland i WTO det er enighet om og som det klart definert. Det er de landene som er betegnet som sådan av FN og som er medlemmer i WTO som får en viss spesialbehandling i WTO-systemet.⁴⁵). Om det har vært en positiv holdning til å legge vekt på om landene er LDC-land i forhandlingene har vært omtvistet. Om Vanuatus forhandlinger skriver artikkelforfatterne: ”It was also clear that WTO Members were, during accession negotiations, totally uninterested in the question of the development status of Vanuatu.”⁴⁶ I senere tiltredelsesforhandlinger med LDC-land er det tatt opp som et relevant moment av medlemmene i arbeidsgruppene. For eksempel er det kommentert i Kambodsjas arbeidsgruppes rapport at ”Some Members referred to Cambodia's status as a least-developed country, and would consider this a relevant factor in establishing Cambodia's terms of accession.”⁴⁷ På Ministerkonferansen i Doha ble det uttalt at at tiltredelse for de minst utviklede landene fortsatt er en prioritet for WTO og at de skal jobbe for å tilrettelegge og framskynde forhandlinger med LDC-land.⁴⁸ På grunn av dette er det nok lagt mer vekt på status i tiltredelsesforhandlinger post-Doha enn det ble tidligere

En kan eventuelt spørre seg om det er ment at termen skal være så vag fordi det ikke er ønskelig med en uttømmende hvis-så-regel. Det kunne gjort systemet mindre fleksibelt. Slik systemet praktiseres i dag blir det ikke sendt noen rapport til General Council eller Ministerkonferansen før det er enighet i forhandlingene. Det innebærer at det må være enighet før medlemskap er aktuelt.

⁴³ Parenti (2000:152)

⁴⁴ Parenti (2000:152)

⁴⁵ WTO at the Margins (2006:285)

⁴⁶ Grynberg og Joy (2000:164)

⁴⁷ WT/ACC/KHM/21 s. 2

⁴⁸ http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm avsn. 42 (lesedato 22.04.2008)

Jeg skal gå mer detaljert inn på hva arbeidsgruppene har lagt vekt på å få avklaring om senere i oppgaven.

2.4.2 Prosessuelle spørsmål

Artikkel XII 2. inneholder en bestemmelse som er av prosessuell art. Ordlyden gir uttrykk for at bestemmelsen utgjør et unntak fra hovedregelen i artikkel IX *Decision-making*.

2.4.2.1 Avgjørelser i WTO – Om forholdet mellom WTO-avtalen artikkel IX, X og artikkel XII 2)

Artikkel IX er hovedbestemmelsen om å ta avgjørelser i WTO-systemet. Hovedregelen er at avgjørelser skal tas ved konsensus, hvis det ikke er bestemt noe annet. Et forslag anses for å ha blitt avgjort ved konsensus dersom ingen av medlemmene som er tilstede på møtet formelt protesterer mot forslaget, jfr. legaldefinisjonen av konsensus i WTO-avtalen art. IX, fotnote 1. Dersom konsensus ikke kan nås, stemmes det over saken og simpelt flertall avgjør på Ministerkonferansen eller i General Council.

I artikkel X om forslag til endringer av bestemmelsene til avtalen, er også konsensus hovedregelen. Her er unntaket krav om 2/3 flertall dersom ikke konsensus nås. At unntaket her gjelder kvalifisert flertall er naturlig fordi bestemmelsen gjelder endringer av bestemmelser i avtalen og tilleggene til den.

Artikkel XII er dermed et unntak fra hovedregelen som går fram i hovedsak av art. IX og er implisitt i artikkel X. Voteringsreglene utgjør en særbestemmelse i relasjon til avgjørelser av spørsmålet om tiltredelse. I artikkel XII nevnes ikke krav om konsensus slik som i art. IX og X. Det kreves kvalifisert flertall (2/3) på Ministerkonferansen for å godkjenne avtalen og dermed la søkerlandet tiltre. Ulikheten mellom disse bestemmelsene skaper et spenningsforhold mellom de to settene med regler; hovedregelen konsensus og særbestemmelsen om kvalifisert flertall. Lest i sammenheng med resten av avtalen er det naturlig at konsensus gjelder som hovedregel også i artikkel XII. Hvis man leser nøye kan

man se at det er et klart skille mellom bestemmelsene i første og annet punktum i art. XII avsnitt 2. Første punktum gjelder avgjørelser om tiltredelse ”*Decisions on accession shall be taken by the Ministerial Conference.*” (min utheving), mens annet avsnitt gjelder godkjenning av tiltredelse: *The Ministerial conference shall approve on the agreement by a two-thirds majority of the Members of the WTO.*” Denne lesningen kan forsvare en tolkning som tilsier at alle avgjørelser om tiltredelse, feks om det skal opprettes en arbeidsgruppe for et land som har søkt eller andre spørsmål i forhandlingsprosessen, avgjøres etter hovedregelen, nemlig konsensus og i tilfeller der konsensus ikke kan oppnås; simpelt flertall. Lest på denne måten er det naturlig at konsensus også er hovedregelen i art. XII og at det kun er *godkjenningen* av tiltredelse som utgjør et unntak. Også i FN-systemet kreves 2/3 flertall i FNs Generalforsamling i spørsmål om opptak av nye medlemmer (FN-pakten art. 18 2.). Parenti skriver at ”The fact that Article XII makes a clear distinction between decisions on accessions and approval of accessions indicates that the WTO Members wished to reinforce the majority needed to adopt a decision only in regard to this second possibility. Consensus however, remains the guiding principle in the accession negotiations.”⁴⁹

At konsensus skal være hovedregel også etter art. XII 2. bidrar til bedre sammenheng i systemet. I artikkel IX er det spesifisert at konsensus skal være hovedregelen ”except as otherwise provided”.

Men ordlyden i bestemmelsen kan tolkes begge veier. I både art. IX og X er det konkret uttalt at konsensus skal være utgangspunktet. Spørsmålet er om det at konsensus ikke er nevnt i det hele tatt i art. XII 2. skal føre til en tolkning som tilsier at hele avsnittet skal regnes som “except as otherwise provided” som i art. IX.

En av grunnene til at konsensus ikke er nevnt i bestemmelsen om tiltredelse kan være at spørsmålet for mange søkerlands vedkommende ofte kan være så politisert at det ikke er realistisk å oppnå konsensus. På den annen side viser praksis at avgjørelser i relasjon til

⁴⁹ Parenti (2000:150)

tiltredelse ikke tas uten at det er konsensus for det. Dersom det ikke oppnås konsensu, utsettes heller saken til det er mulig å oppnå konsensus heller enn at saken blir stemt over etter andre voteringsregler. Det kan derfor ikke være en avgjørende grunn til at konsensus er utelatt fra bestemmelsen.

På General Councils møter ser det i alle fall ut til at hovedregelen er at saker om å etablere arbeidsgrupper tas ved konsensus. Se for eksempel wt/gc/m/95 hvor det etableres arbeidsgruppe for Iran. I tilfellet med Iran var det forslag om å opprette en arbeidsgruppe fra søknaden og i 9 år framover uten at konsensus ble nådd. Det viser at konsensutradisjonen står sterkt og at det å gå til votering ikke synes å være særlig aktuelt. Det faktum at konsensutradisjonen står så sterkt i WTO, både når det gjelder tiltredelse og andre spørsmål går tydelig fram av rapportene fra GCs møter.⁵⁰

2.4.3 Om tolkning av artikkel XII

WTO har selv utarbeidet en veiledning for å tolke og anvende Marrakesh-avtalen om etableringen av WTO⁵¹, men denne gir ingen god veiledning i å forstå hva reglene i art. XII faktisk innebærer.

Spørsmålet om konsensus i saker om ”waivers and accession” ble tatt opp av General Council i 1995. Her ble GC enige om at følgende prosedyrer skal gjelde: "On occasions when the General Council deals with matters related to requests for waivers or accessions to the WTO under Articles IX or XII of the WTO Agreement respectively, the General Council will seek a decision in accordance with Article IX:1. Except as otherwise provided, where a decision cannot be arrived at by consensus, the matter at issue shall be decided by voting under the relevant provisions of Articles IX or XII."⁵² Det kan forstås som at det betyr at GC mener det skal søkes å oppnå konsensus *både* i spørsmålet om vanlige avgjørelser *og* i spørsmålet om godkjenning av nye medlemmer. Og dersom ikke konsensus

⁵⁰ Se oversikt over GCs Minutes of Meeting på http://www.wto.org/english/thewto_e/gcounc_e/gcounc_e.htm

⁵¹ WTO analytical index: Marrakesh agreement art. XII Lesedato 27.03.2008

⁵² WT/GC/M/8 punkt 3 s. 6

oppnås, skal det stemmes med krav om 2/3-flertall uten at det spiller noen rolle om det er en avgjørelse eller godkjenning det stemmes om. Det går ikke fram av uttalelsen om det er et reelt skille mellom avgjørelse etter første og annet punktum i art. XII 2. At GC uttaler at "(...) the matter at issue shall be decided by voting under the relevant provisions of Articles IX or XII." kan innebære at det menes at det er flere enn en "provision" som angår avgjørelse i art. XII. Den tolkningen som gir best sammenheng med resten av traktaten er den som innebærer at regelen etter art. XII 2. første punktum er hovedregelen etter art. IX, og at regelen etter annet punktum er konsensus og deretter krav til 2/3 flertall av stemmene om konsensus ikke kan nås. Det kombinerer WTOs tradisjon for konsensus med vanlige avgjørelsesregler når det gjelder medlemskap (også FN opererer med 2/3 flertall ved godkjenning av nye stater, riktignok uten konsensusbestemmelse). I alle tilfeller skal det mye til for å be om stemmegivning på grunn av den lange tradisjonen med konsensusbasert enighet i WTO og tidligere i GATT.⁵³

2.5 Wienkonvensjonen om traktatretten

Wienkonvensjonens (heretter VCLT) utgangspunkt som er kodifisert i art. 26 sier at inngåtte avtaler er bindende for partene og at de skal følges i god tro. Dette anses i alle tilfeller som bindende internasjonal sedvanerett. I hovedsak gjelder denne bare traktater mellom stater, jfr. VCLT art. 2 1. a) selv om organer i WTO også har gitt uttrykk for at Wienkonvensjonen art. 31 er utgangspunkt for tolkning.

2.6 Wienkonvensjonen om avtaler mellom stater og internasjonale organisasjoner eller mellom internasjonale organisasjoner.

Wienkonvensjonen om avtaler mellom stater og internasjonale organisasjoner eller mellom internasjonale organisasjoner (heretter VCLTIO) er en utvidelse av Wienkonvensjonen om traktatretten og gjelder dermed også på WTO-avtalens område. VCLTIO ble vedtatt i 1986 og må ratifiseres av 35 stater for å tre i kraft. Hittil har bare 28 stater ratifisert avtalen. For

⁵³ Parenti (2000:154)

de statene som har ratifisert den eller uttrykt at de vil være bundet av den, gjelder dermed VCLT art. 18 som forplikter vedkommende stater til å avstå fra handlinger som ville ødelegge for målet og hensikten ved avtalen. VCLTIO har samme bestemmelse som VCLT i art. 26, *pacta sunt servanda*. Utgangspunktet er uansett at hovedregelen om at avtaler skal holdes og etterleves i god tro er et gjeldende folkerettslig prinsipp som særlig nedfelt i VCLT og VCLTIO, begge steder artikkel 26.

2.7 Relevante avgjørelser fra the International Court of Justice

Dommer og rådgivende uttalelser fra den Internasjonale Domstolen i Haag (heretter ICJ) er en relevant rettskilde i folkeretten, jfr. ICJs statutter art. 38 1 d) og kan derfor bidra til å kaste lys over problemstillingen rundt tiltredelse til WTO.

2.7.1 Admission of a State to the United Nations, ICJ Reports 1948 s. 57

I den rådgivende uttalelsen om vilkår for staters adgang til medlemskap i FN i ICJ Reports 1948 s. 57 gjaldt spørsmålet medlemskap etter art. 4 i FN-pakten. Spørsmålet var om et medlemsland i FN som skulle avgi stemme i sak om adgang til FN var ”judicially entitled to make its consent to the admission dependent on conditions not expressly provided by paragraph I of the said Article? In particular, can such a Member, while it recognizes the conditions set forth in that provision to be fulfilled by the state concerned, subject its affirmative vote to the additional condition that other States be admitted to membership in the United Nations together with that State?”⁵⁴

Det første spørsmålet er altså ganske likt det vi har foran oss – et abstrakt spørsmål om tiltredelse. Spørsmålet i saken var om medlemsstatene i FN har juridisk adgang til å la samtykke til en annen stats opptak i organisasjonen avhenge av andre vilkår enn de som er uttrykt i bestemmelsen om vilkårene for tiltredelse. I hovedsak ble spørsmålet begrenset til ”(...) are the conditions stated in paragraph I of Article 4 exhaustive in character in the sense that an affirmative reply would lead to the conclusion that a Member is not legally

⁵⁴ ICJ Reports (1948:57)

entitled to make admission dependent on conditions not expressly provided for in that Article, while a negative reply would, on the contrary, authorize a Member to make admission dependent also on other conditions.”⁵⁵ På spørsmålet om vilkårene etter art. 4, avsnitt 1 i FN-pakten er uttømmende eller ikke, tar Domstolen utgangspunkt i artikkelens ordlyd og konkluderer med at den naturlige forståelsen av ordene den henviser til, utgjør en uttømmende oppramsing og er ikke kun veiledende⁵⁶. Domstolen tar også reelle hensyn med i sin vurdering og påpeker at bestemmelsen ”(...) would lose its significance and weight, if other conditions, unconnected with those laid down, could be demanded.”⁵⁷. Vilråene i paktens artikkel 4, første avsnitt er både nødvendige og tilstrekkelige for medlemskap.

Videre viser Domstolen til at det ikke kan argumenteres for at vilråene kun representerer et minimum av hva som kreves for medlemskap i den forstand at politiske vurderinger kunne legges til og hindre medlemskap for en søker som oppfyller vilråene. En slik tolkning, sier Domstolen, ville være i uoverenstemmelse med vilråene i andre avsnitt av artikkel 4: ”any *such* State”.

2.7.2 Competence of Assembly regarding admission to the United Nations, ICJ Reports 1950 s. 4

Anmodningen om uttalelsen dreier seg kun om en situasjon der Sikkerhetsrådet (som kommer med anbefaling om medlemskap, jfr. FN-pakten art. 4. 2), etter å ha votert over en anbefaling, har konkludert med at det ikke vil anbefale å la søkerlandet tiltre på grunn av at kandidaten ikke har fått det nødvendige flertallet (minst 9 av 15 stemmer, jfr. FN-pakten art. 27 2.) eller er blitt nedstemt av et av de faste medlemmene.⁵⁸ Generalforsamlingen ba ICJ komme med en tolkning av FN-pakten art. 4 2. for å finne en måte å omgå

⁵⁵ ICJ Reports (1948:61)

⁵⁶ ICJ Reports (1948:62)

⁵⁷ ICJ Reports (1948:62)

⁵⁸ ICJ Reports (1950:7)

Sovjetunionens veto på flere søknader.⁵⁹ I korte trekk ble Domstolen bedt om å avgjøre om Generalforsamlingen kan vedta å tillate en stat å tiltre når Sikkerhetsrådet ikke har kommet med en anbefaling. Etter å ha vurdert sin egen kompetanse til å uttale seg om spørsmålet og kommet til at ordlyden var tilstrekkelig klar til at det ikke var nødvendig å konferere forarbeidene, sluttet Domstolen at tiltredelse ikke kan skje uten at Sikkerhetsrådet har gitt sin anbefaling. Domstolen sier også at å gi Generalforsamlingen mulighet til å innvilge medlemskap uten Sikkerhetsrådets anbefaling vil være å ta fra Sikkerhetsrådet en viktig makt som det har etter FN-pakten.⁶⁰ I tillegg sier Domstolen at : "It would almost nullify the role of the Security Council in the exercise of one of the essential functions of the Organization. It would mean that the Security Council would have merely to study the case, present a report, give advise, and express an opinion. This is not what Article 4, paragraph 2, says."⁶¹

2.7.3 Likheter og ulikheter mellom medlemskap i WTO og FN

For i det hele tatt å kunne vurdere om uttalelsene fra ICJ-uttalelsene har noen relevans for spørsmålet om det finnes bindende rettslige begrensninger for forhandlingstemaer i WTO, er det nødvendig å finne ut om forholdene i de to organisasjonene er såpass like at det er grunnlag for å anvende uttalelsene på dette spørsmålet.

Når det gjelder spørsmålet om vilkårene for tiltredelse etter FN-pakten art. 4 2 er uttømmende, svarte Domstolen bekreftende på det. Avgjørelsen er relevant i den forstand at også hovedspørsmålet for denne avhandlingen er om en tiltredelsesbestemmelse har et uttømmende innhold. Likt for FN-pakten art. 4 2 og WTO-avtalen art. XII 1 er at begge angir vilkår for tiltredelse. Der stopper også i stor grad likhetene. Av ulike elementer må sies at vi har med to bestemmelser som i sin ordlyd er vidt forskjellige. Der FN-paktens art. 4 2 i følge Domstolen har en klar ordlyd som er utømmende⁶², gir ikke WTO-avtalen art.

⁵⁹ Poirier, Jacobs (1976:593 flg)

⁶⁰ ICJ Reports (1950:9)

⁶¹ ICJ Reports (1950:9)

⁶² ICJ reports 1948 s. 67

XII noen klare retningslinjer for forhandlingene som er grunnlag for medlemskap. Vi må til andre kilder enn avtalen for å finne ut hva ”terms to be agreed” er. I FN-pakten er vilkårene klart oppramset og det er dermed lettere å gi et entydig svar på om vilkårene er uttømmende eller ikke.

Uttalelsen fra 1950 har relevans for spørsmålet omkring det prosessuelle ved tiltredelse. Av likheter kan det nevnes at WTO har regelen om at det er arbeidsgruppa som innstiller på om søkeren bør få tiltre eller ikke – Ministerkonferansen eller General Council tar beslutningen, jfr. WTO-avtalen art. XII 2. I FN er det Sikkerhetsrådet som skal anbefale Generalforsamlingen om søkeren bør tiltre eller ikke, jfr. FN-pakten art. 4 2. Som det uttales i ICJ reports 1950 på side 9 er dette en rett som er gitt til Sikkerhetsrådet, og å frata Sikkerhetsrådet denne retten vil være å innskrenke deres makt. WTO-bestemmelsen er derimot mer vag i sitt uttrykk, og arbeidsgruppene har en helt annet rolle i WTO enn det Sikkerhetsrådet har i FN. Arbeidsgruppene i WTO har en mer administrativ oppgave for å tilrettelegge for forhandlinger og sammenfatte rapporten. Det er dermed ikke automatisk at det er tillagt noen makt i det å legge fram rapporten for Ministerkonferansen. På den måte vil det ikke være å frata arbeidsgruppene noen makt de er gitt i WTO-avtalen dersom Ministerkonferansen skulle skjære gjennom og vedta tiltredelse for et land uten at det forelå en ferdig rapport. På den annen side har Ministerkonferansen ikke noe særlig grunnlag for å la et land tiltre dersom det ikke foreligger en ferdig rapport. Resultatene av de forhandlinger som er gjort, skal jo også inngå som en del av den endelige avtalen.

Det er likevel de samme hensyn som spiller inn i begge organisasjoner; å ikke gi ubegrenset makt til de enkelte medlemsstater hverken i FN eller WTO, se kommentar i ICJ reports 1948 s. 63. I FN ville det at et fast medlem i Sikkerhetsrådet la ned veto mot tiltredelse innebære absolutt makt til de faste medlemmene. Ved at Domstolen har kommet til at vilkårene i FN-pakten art. 4 2 er uttømmende, innskrenker dette enkeltstaters mulighet til å utestenge nye medlemmer på andre grunnlag enn de vilkår som er oppstilt i første avsnitt av art. 4. Riktignok ble den rådgivende uttalelsen ikke respektert av for eksempel USA i spørsmålet om tiltredelse for Nord- og Sør-Vietnam i 1975 selv om begge oppfylte

vilkårene i FN-pakten art. 4 2. USA rettferdiggjorde sitt veto som et svar på Sikkerhetsrådets nektelse av å vurdere medlemskap for Korea⁶³, et vilkår for å godta Nord- og Sør-Vietnams tiltredelse som ikke er i samsvar med de uttømmende vilkårene i art. 4 2. i FN-pakten.

I WTO ser vi det samme problemet, men uten at den samme løsningen nødvendigvis fungerer. Ettersom ikke vilkårene i art. XII 1 kan sies å være uttømmende, har enkeltmedlemmer mulighet til å hindre andre staters tiltredelse av grunner som ikke egentlig kan utledes av hverken art. XII, andre bestemmelser i avtalen, fortalen eller i tilleggsavtalene. På den annen side er det også opplagt at vilkårene for WTO-medlemskap nødvendigvis må bli annerledes fra land til land, fordi handelsregimene er så ulike og det kreves ulike midler for å bringe landenes handelsregimer i pakt med WTOs bestemmelser. Det gjør det vanskeligere å oppstille konkrete vilkår i WTO-avtalen art. XII. Kort oppsummert kan begge ICJ-uttalelsene gi veiledning i spørsmålet om tiltredelse selv om forholdene ikke er identiske i de to organisasjonene.

2.7.4 Rekkevidden av uttalelsene

Uttalelsen ble ikke fulgt opp av medlemsstatene.

Hverken USA eller Sovjetunionen godtok ICJs uttalelse på dette området.⁶⁴ Da uttalelsene kun er av en rådgivende karakter har de som sådan ingen bindende kraft.⁶⁵

Domstolen diskuterer selv sin kompetanse til å uttale seg i spørsmålet.

I sin juridiske analyse av tiltredelse til WTO, skriver Parenti at "From the examination of the international law pertaining to accessions, we can therefore conclude, even if disputed, that the jurisprudence of the ICJ and the doctrine agree that a minimum set of rules defining more clearly the scope of the accession process for international organisations of an open character exists. Such rules apply necessarily also in the case of accession to the WTO."⁶⁶ Parenti tar det altså som en selvfølge at også WTO følger ICJs doktrine.

⁶³ Jacobs og Poirier (1976:581)

⁶⁴ Parenti (2000: 144, se fotnote 10) og Jacobs og Poirier (1976:581)

⁶⁵ ICJ Reports (1950:71)

⁶⁶ Parenti (2000:144)

Avgjørelsene i ICJ som er tatt med her er kun rådgivende uttalelser og dermed ikke bindende, men de har likevel en persuasive significance⁶⁷ I følge ICJs statutter art. 65 er Domstolens kompetanse til å gi rådgivende uttalelser begrenset til ”any legal question”. I utgangspunktet kan det bety at søkere som mener at det er tatt irrelevante hensyn ved deres medlemskap kan be om en rådgivende uttalelse om rekkevidden av WTO art. XII. På bakgrunn av de rådgivende uttalelsene må FN-pakten art. 4. avsn. I være å anse som en regel som uttømmende ramser opp de vilkår det kan legges vekt på.

WTO-avtalen art. XII har i tillegg til bestemmelsen som angir vilkår for medlemskap i første avsnitt, en oppfølgerbestemmelse i andre avsnitt om hvem som formelt skal ta beslutningen om tiltredelse. Det innebærer at Ministerkonferansen kan overprøve arbeidsgruppas innstilling om tiltredelse.

I FN-pakten er situasjonen den at det er Sikkerhetsrådet som skal undersøke søknaden og innstille på en anbefaling til Generalforsamlingen. Det er med andre ord visse likheter mellom Sikkerhetsrådets rolle i forbindelse med tiltredelse til FN og arbeidsgruppenes rolle i WTO og den rådgivende uttalelsen kan derfor ha betydning også i WTO-sammenheng.

2.8 Kort oppsummering av del 2

Ordlyden i Avtalen om etableringen av WTO artikkel XII gir ingen konkrete anvisninger på hvilke vilkår det kan forhandles om i tiltredelsesprosessen. Likevel må vilkårene saklig sett holde seg innenfor rammen av WTO-avtalene. ICJ-avgjørelsen fra 1948 er relevant i den forstand at den dreier seg om medlemsvilkårene i en åpen internasjonal organisasjon. På den annen side er FN-pakten og WTO-avtalens bestemmelser om medlemskap i sine ordlyder så ulike at uttalelsen i beste fall kan være veiledende for tolkningen av WTO art. XII 1. Det oppstilles ingen vilkår på samme måte som FN-pakten art. 4 1 oppstiller ”peace-loving states which accepts the obligations contained in the present Charter and, in the judgement of the Organization, are able and willing to carry out these obligations”.

⁶⁷ Jacobs og Poirier (1976:597)

Rådgivende uttalelser er uansett ikke bindende og selv om det hadde vært en dom fra ICJ, ville den bare vært bindende for partene i saken. Det er vanskelig å si at en bestemmelse som inneholder uttrykket ”on terms to be agreed” kan ha et uttømmende element i det hele tatt. Uansett er det klart at WTO-reglene må tolkes i lys av folkerettslige prinsipper og ikke kan ses isolert fra resten av den internasjonale retten.

Det som faktisk kan utledes av ordlyden i art. XII 1., er at det stilles konkrete krav til statens eller tollområdets selvbestemmelse i relasjon til utenlandshandel. Dessuten mener for eksempel Parenti at ”on terms to be agreed” innebærer at det ikke kan forhandles om temaer som ikke dekkes av WTO-avtalen og tilleggene til denne. Det innebærer igjen en viss innsnevring i muligheten til å politisere en forhandlingsprosess. I tillegg mener Parenti at art. XI 2. også må gjelde for tiltredende stater selv om bestemmelsen er plassert under overskriften *Original Membership*. Selv om det altså kan utledes noen konkrete punkter av art. XII, er derfor nødvendig å vurdere hva slags praksis som faktisk brukes i WTO for å finne ut hva slags vilkår det legges vekt på og for å kunne si noe om det finnes flere konkrete vilkår som må være oppfylt. I del 3 vil jeg derfor fokusere på hvilke vilkår det faktisk er forhandlet om i noen av de siste tiltredende landenes forhandlinger.

3 WTO-praksis om gjenstand for forhandlinger

3.1 Hva er gjenstand for forhandlinger?

På bakgrunn av vurderingen i punktet om hva som etter avtalen kan sies å være ”on terms to be agreed” etter WTO-avtalen art. XII, har jeg konkludert med at gjenstand for forhandlinger er det som saklig sett skal inngå i avtalen som danner grunnlag for medlemskap. Altså temaer som er innenfor området til WTO-avtalen og tilleggene til den. Dersom det ikke skal inngå i avtalen, er det ikke relevant som forhandlingstema. I tillegg til arbeidsgruppens rapporter er det også gjort bilaterale avtaler. I den grad jeg har fått tak i disse, tar jeg dem med. Av plasshensyn ser jeg at det ville tatt for mye plass om jeg skulle

gått grundig gjennom hver av de ti siste tiltrende staters protokoller, derfor nøyer jeg meg med et lite utvalg. Et problem har også vært at det ikke alltid er noen offisielle wto-dokumenter for de statene som har søkt om medlemskap, men som ikke har tiltrådt, men som allikevel er relevante å ha med i denne avhandlingen. I de tilfellene bruker jeg de dokumenter som er tilgjengelig, både fra WTO og andre kilder.

3.2 Forhandlingstemaer fra arbeidsgruppenes rapporter

For å finne ut at hva slags temaer som reelt sett har inngått i avtalen det innstilles på til Ministerkonferansen, har jeg gått inn på protokollene fra arbeidsgruppene. Noter at i perioden mellom Ministerkonferansene (minst en gang annet hvert år) er det General Council som tar avgjørelsen om medlemskap, jfr. WTO-avtalen art. IV 2. Det ser ut til at det stort sett er GC som tar disse avgjørelsene og at de sjelden kommer opp på Ministerkonferansene.

På grunn av oppgavens begrensede omfang har det vært nødvendig å gjøre et utvalg av rapportene, og jeg vil derfor bare bruke rapporter som er fra etter år 2001, som utgjør ti nye medlemsland (pr. dags dato er også Ukrainas søknad innvilget, men landet har ennå ikke ratifisert avtalen. Jeg regner derfor ikke med Ukraina). Jeg vil her bruke et tverrsnitt av rapportene for å illustrere hvilke temaer det legges vekt på i rapporten og deretter vil jeg sammenholde noen rapporter med artikler der det hevdes at det er lagt vekt på andre ting enn det som er relevant eller det er stilt for urimelige krav.

For ordens skyld nevner jeg også at rapportene er anonymisert fra arbeidsgruppenes side, slik at en ikke kan lese ut hvilke av medlemmene som har lagt vekt på hvilke temaer. Et eksempel fra spørsmålet om statlig eierskap og privatisering fra rapporten om Albania (tilfeldig valgt ut) ser slik ut: “A member of the Working Party asked for a clear statement from Albania on the right of competing firms to establish in the banking and telecommunications sectors.”⁶⁸ Deretter følger et svar fra representanten hvor denne

⁶⁸ WT/ACC/ALB/51 s. 8, avsn. 20

redegjør for situasjonen på dette området. Til slutt i rapportene følger en konklusjon og utkast til protokoll.

Som nevnt tidligere er det ingen detaljerte angivelser av hva som er ”on terms to be agreed” etter art. XII, men dokumentet WT/ACC/1 er utviklet for å angi noen prosedyrer som også har vært brukt under GATT. Det er tydelig at dette dokumentet er brukt som grunnlag av arbeidsgruppene, for temaene det går inn på i rapportene og framgangsmåten følger i stor grad de retningslinjer som notatet oppstiller.

3.3 Eksempler på forhandlingstemaer som ikke er direkte relatert til handel

En rekke case studies viser at også andre forhold enn de som er direkte relevant for frihandel blir tatt opp i tiltredelsesforhandlingene. WTO-systemet anses for å være et regelbasert system⁶⁹, noe som burde innebære at de samme krav stilles til alle søkerland. Mange eksempler tyder på at det ikke er tilfellet. For eksempel gjelder det forholdet mellom land med liten eller ingen handel med landene som er med i forhandlingsrundene:

”It is observed that for small countries with trade that makes little impact on the trade and investments interest of the major members of a working party the process of inquiry is lighter and more rapid than for such countries like the Russian Federation.”⁷⁰

Politisk betente situasjoner og internasjonale hendelser kan påvirke tiltredelsesprosessen til å sakke akterut for noen land eller gå fortere for andre. Jeg skal ta noen eksempler blant de ti siste tiltredelsesavtaler til WTO i tillegg til Vanuatu. Eksemplene som nevnes er fra tiltredelsesprosessene til Vietnam, Saudi-Arabia, Nepal, Kambodsja, Makedonia og Kina

⁶⁹ Grynberg og Joy (2000:159)

⁷⁰ Kavass (2007:469)

3.4 Kina som eksempel på at politiske hensyn spiller in

Kina startet sin kampanje for å bli medlem i GATT i 1986 og ble tatt opp som medlem på Ministerkonferansen i Doha i 2001. En av grunnene til at prosessen har tatt så lang tid er for det første at det Kina er en stor økonomi som trenger store tilpasninger for at både lovverk og marked er i samsvar med WTOs bestemmelser. Men det hevdes også at Kinas medlemskap kunne vært en realitet lenge før, hvis ikke landets tiltredelse har vært så preget av politiske hensyn. Yang oppsummerer kjernen i problemet slik: ”The core of the problem is that China’s WTO accession has been so politicised that it has gained its own political life.”⁷¹ Yang skriver videre at ”In the end, China and the United States were not able to sign an agreement on China’s WTO accession in April 1999. It was widely regarded by WTO observers that China’s offer then had far exceeded US expectations and was acceptable to US negotiators (Lardy 1999, Bottelier 1999) and that political considerations prevented a signing of a package on China’s WTO accession.”⁷² Men hvis man ser på sammendraget av den avgjørende avtalen mellom Kina og USA fra 1999, er det tydelig at rent politiske hensyn ikke er en del av avtalen. I oppsummeringen er det avtalens høydepunkter ramset opp slik: ” The U.S.-China WTO agreement covers all agricultural products, all industrial goods, and all service areas.”⁷³ Uten å gå inn på alle forhandlingstemaer fra avtalen, nevnes telekommunikasjon, åpning for utenlandske investorer i banksektoren og antidumping og subsidiering som noen eksempler. Alle forhandlingstemaene i sammendraget dreier seg om adgang til det kinesiske markedet og andre handelsspørsmål. Selv om interessegrupper i USA har forsøkt å fokusere på dårlige arbeidsvilkår og brudd på menneskerettigheter⁷⁴ har ikke dette vært vektlagt av forhandlingspartnerne. Av intern politikk er det i arbeidsgrupperapporten kun lagt vekt på handelsrelaterte spørsmål som påvirker utenrikshandelen som skatter og avgifter på import og eksport, industripolitikk, subsidier og lignende⁷⁵.

⁷¹ Yang (2000:77)

⁷² Yang (2000:87)

⁷³ Summary U.S. –China WTO agreement, 1 avsnitt

⁷⁴ Yang (2000:87)

⁷⁵ WT/ACC/CHN/49 s. 33 flg.

Men det kan tenkes at disse spørsmålene kan ha noe å si når Kongressen stemmer over spørsmålet om fornyelse av Kinas Most Favoured Nation-status. Det kan heller se ut til at det er strategiske og geopolitiske spørsmål som har hindret forhandlingene med Kina enn spørsmål om menneskerettigheter og arbeidervilkår.

3.5 Iran som eksempel på at det er lagt vekt på terrorisme

Iran er ennå ikke medlem av WTO. USA har blokkert Irans medlemskap i en årrekke, ved å ikke bidra til konsensusen som kreves for å opprette en arbeidsgruppe. Fra søknaden om medlemskap ble sendt inn i 1996 tok det 9 år til en arbeidsgruppe ble opprettet.⁷⁶

Representanter fra Iran hevdet underveis at det skyldtes politiske grunner.⁷⁷ USA har hindret Irans tiltredelse på bakgrunn av landets kjernekraftprogram, som de hevder er for å skjule utviklingen av kjernevåpen. USA har på grunn av dette stoppet sine handelsforbindelser med Iran, som de anser for å være et terroriststat, men gjenopptok kontakt igjen etter at Iran tok en pause i sitt atomprogram.⁷⁸ Etter at Iran inngikk en avtale med europeiske land om å opprettholde "its suspension of nuclear activities and continue talks"⁷⁹, ble det enighet om at det skulle opprettes arbeidsgruppe for Iran. Talsmann for Irans utenriksdepartement, Hamid Reza Asefi, kommenterte at "We believed from the beginning that our right to be accepted into the WTO was ignored for no reason".⁸⁰ I rapportene fra møtene i General Council svarer USAs representant på spørsmålet om å opprette en arbeidsgruppe for Iran på denne måten: "The representative of the United States said that her Government was currently reviewing this matter and was not in a position to provide a response at this moment."⁸¹ Denne typen utsagn går igjen i en rekke rapporter fra møtene i General Council uten at det gis noen dypere begrunnelse for hvorfor ikke USA kan gi et svar.

⁷⁶ Accession status Iran: http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_iran_e.htm Lesedato 22.04.2008

⁷⁷ Se BBC, 15.02.2000 Lesedato 25.02.2008

⁷⁸ Se BBC, 15.02.2000 Lesedato 25. 02.2008

⁷⁹ Se BBC, 26.05.2005 Lesedato 25.02.2008

⁸⁰ Se BBC, 26.05.2005 Lesedato 25.02.2008

⁸¹ WT/GC/M/66 sak 2.

3.6 Vanuatu som eksempel på at det ble stilt (for) strenge krav til et LDC-land

Vanuatu er ennå ikke medlem av WTO. Landet ville blitt det første LDC-landet som tiltrådte WTO hvis ikke det var for at forhandlingene strandet⁸². Motivasjonen for å søke medlemskap var blant annet at alle naboland og de sentrale handelspartnerne var WTO-medlemmer.⁸³ I prosessen klarte Vanuatu å slutte bilaterale avtaler med alle sine handelspartnere, mens forhandlingene med USA (som ikke handler med Vanuatu) forfeilet på områder som er vitale for Vanuatus handelsinteresser og økonomiske interesser.⁸⁴

Grynberg og Joy, hvorav sistnevnte var leder for forhandlingene, hevder at kravene som ble stilt til Vanuatu var systematiske i sin karakter og hadde ikke noe å gjøre med bilaterale avtaler med Vanuatu som sådan.⁸⁵ De hevder videre at det å stille så strenge krav egentlig handler om å sette standarden for andre tiltredelsesforhandlinger med andre og mer viktige søkere:

”The problem lies rather in the fact that any concession the United States might offer to Vanuatu might be urged as a precedent for extension to other more significant WTO applicants.”⁸⁶ I ettertid er det fokusert mye på LDC-landenes tiltredelser for å gjøre det enklere og sette fokus på WTO-plus-kravene som blir pålagt dem, se for eksempel diskusjonen om LDC-landens problemer med tiltredelse på General Councils møte, WT/GC/M/61 punkt 19. Vanuatu startet for øvrig et nytt forsøk i 2004.⁸⁷

3.7 Eksempler på at menneskerettighetsspørsmål har vært forhandlingstema

Særlig arbeiderrettigheter, gjennomsiktighet (transparency) og rettslig beskyttelse har vært temaer som har blitt tatt opp i forhandlingsprosessene. I Vietnams tiltredelsesforhandlinger

⁸³ Gay (2005:590)

⁸⁴ Grynberg og Joy (2000:167)

⁸⁵ Grynberg og Joy (2000:167)

⁸⁶ Grynberg og Joy (2000:167)

⁸⁷ Gay (2005:591)

ville USA at rapporten til arbeidsgruppa skulle understreke at Vietnam ikke hadde ratifisert åtte av den internasjonale arbeidsorganisasjonens konvensjoner vedrørende grunnleggende arbeiderrettigheter⁸⁸. USA frafalt seinere kravet, men hadde likevel fått benyttet forhandlingene til å understreke sitt poeng. Som Aaronson påpeker:

”Moreover, the US action on Vietnam’s accession could signal that some countries would be willing to use the opportunity posed by accession to obtain an acceding state’s commitment to improve human rights governance.”⁸⁹

I Kambodsjas tiltredelsesforhandlinger var rettslig beskyttelse av personer og bedrifter på dagsordenen, og i Saudi-Arabias tilfelle ble spørsmålet om rettighetene til saudi-arabere og andre til å delta i handel tatt opp. I forhold til Saudi-Arabia ble det også oppfordret til å dokumentere hvordan den politiske innblanding er i relasjon til handel. Også Nepal og Makedonia ble stilt de samme spørsmålene, men her var arbeidsgruppemedlemmene tilfredse med svarene.⁹⁰ Men det er tydelig at disse kravene ligger i en gråsoner mellom menneskerettigheter og frihandel og er ikke pålagt landene av bekymring for menneskerettighetssituasjonen i de respektive land, men for rettssikkerheten og mulighetene for de som eventuelt skal investere og drive forretninger i landet.

3.8 Relevante faktorer i vurderingen av om en stat kan sies å være i god eller ond tro

Om en stat stadig blokkerer en annen stats tiltredelse uten at det er åpenbare relevante grunner til det, må man vurdere den blokkerende stats motivasjon til å holde den annen stat ute. En ting er at vilkårene det ikke blir enighet om faller på siden av det som skal være en del av sluttavtalen. En annen ting er når vilkårene saklig sett skal være en del av avtalen, men hvor de allikevel anses å være for harde i forhold til hvordan andre land har forpliktet

⁸⁸ Aaronson (2007:425)

⁸⁹ Aaronson (2007:426)

⁹⁰ Aaronson (2007:424 flg)

seg. Prinsippene om likebehandling og ikkediskriminering blir relevante faktorer i vurderingen.

3.8.1 Kravet til god tro

At avtaler er bindende og skal følges i god tro er et folkerettslig prinsipp og kodifisert i Wienkonvensjonen art. 26. I ICJ-uttalelsen fra 1948 vurderer Domstolen om eksisterende medlemmer er nødt til å spesifisere grunnlaget for at de stemmer som de gjør. Selv om Domstolen konkluderer med stemmegivningen inngår i en mental prosess som ikke er underlagt noen kontroll⁹¹, konkluderer Domstolen med at "Article 4 does not forbid the taking into account of any factor which is possible reasonably and in good faith to connect with the conditions laid down in that Article."⁹² Det er altså mulig å stille krav som med rimelighet og god tro kan forbinde med den relevante artikkelen. På samme måte kan man lese inn en tilsvarende begrensning om god tro i art. XII selv om bestemmelsen ellers er vid. Noen momenter som kan belyse om vilkår er framsatt i god tro eller ikke, er for eksempel hvor langt medlemsstaten som kommer med kravene selv har strukket seg på området, hvor langt de partene som har forpliktet seg mest har gått.

3.8.2 Hvor langt har det landet som har forpliktet seg mest, gått?

Et moment som kan bidra til en vurdering av hvor grensene for krav som kan stilles går, er når forpliktelsene staten har påtatt seg kan sies å være tilfredsstillende. Et moment i den vurderingen kan være hvilket nivå de andre landene har lagt seg på. Dette kan skape presedens for nivået i framtidige forhandlinger uten at det nødvendigvis fastslår en konkret regel.⁹³ I noen tilfeller ser vi eksempel på at observatører mener at resultatene fra forhandlingene overgår forventningene til dem (for eksempel i tilfellet Kina⁹⁴). Dersom landet allikevel ikke får tiltre, kan det med stor sannsynlighet tenkes at motivasjonen for å

⁹¹ ICJ Reports (1948:60)

⁹² ICJ Reports (1948:63)

⁹³ Parenti (2000:152)

⁹⁴ Yang (2000:87)

holde søkeren ute kan være en annen enn at den ikke klarer å oppfylle vilkårene for tiltredelse. For eksempel har jeg nevnt politiske og strategiske hensyn tidligere.

3.8.3 Hvor langt har forhandlingspartneren selv forpliktet seg

Hvis denne parten tidligere har godtatt noen elementer og så endrer denne holdningen, kan dette tyde på at motivasjonen er en annen overfor dette søkerlandet enn overfor andre søkerland. Også forhandlingspartnerens egne innrømmelser kan ha betydning. I forhandlingene med Kina ble for eksempel problemet med varer produsert av innsatte i fengsler og folk i folkets frigjøringshær tatt opp. I midlertid eksporterer også USA produkter laget av fanger.⁹⁵

3.8.4 Urimelige krav

Er kravene spesielt urimelige kan det spørres om det er andre hensyn som ligger til grunn for dem. For det første kan man spørre om kravene som er stilt er for strenge i forhold til søkerlandenes utviklingsstatus. Da kan tilfellet være at man egentlig bare ønsker å sette en standard som ikke vilkår som egentlig dreier seg om det spesifikke landets tiltredelse, men en markering av hvilket nivå man ønsker å legge seg på i seinere forhandlinger, slik USA ble beskyldt for i etterkant av de bilaterale forhandlingene med Vanuatu. Det er også poengtert at små land med liten påvirkning på verdenshandelen ofte får en mer overflatisk behandling enn de med stor betydning, se Kavass s. 469. Om det for noen av disse små landene blir stilt veldig strenge krav, er det også grunn til å vurdere om motivasjonen til WTO-medlemmet egentlig er en annen enn å forhandle med den aktuelle parten eller om det handler mer om standardiserte krav.

3.8.5 WTO-plus-forpliktelser

WTO-plus-krav kan best forklares som forpliktelser som går lenger enn de eksisterende kravene i WTO-avtalene.⁹⁶ Det dreier seg typisk om forpliktelser som det å tiltre andre

⁹⁵ Yang (2000:86 flg)

⁹⁶ Ya Qin (2003:483)

avtaler enn de som er en del av WTO-avtalen, for eksempel Agreement on Government Procurement og Agreement on Civil Aircraft. Ya Qin mener at juridisk sett står de eksisterende medlemmene fritt til å forhandle om "(...)any other terms for the accession of an acceding country, including country-specific rule obligations. The provisions of Art. XII makes it possible for the WTO to change the existing rules of conduct for a particular acceding member."⁹⁷ Flere WTO-medlemmer har uttrykt bekymring for å skape en slik WTO-plus-gruppe av forpliktelser fordi de mener det skaper et klasseskille mellom medlemmene i WTO⁹⁸ – de som ble forpliktet til å ta på seg WTO-plus-forpliktelser i forhandlingsprosessen, og de som ikke ble det. For eksempel er debatten oppsummert slik i Technical Note on the Accession Process "A number of speakers stressed that acceding governments should not be asked to undertake more stringent obligations than present WTO Members (often referred to as "WTO-plus" obligations). Some said that to do so was an abuse of economic power. Some said that this applied especially to small island developing economies and least-developed countries."⁹⁹

WTO-plus-forpliktelser er altså relativt omtvistet blant WTO-medlemmene. Ya Qin påpeker at protokollen om Kinas tiltredelse er mistenkelig stille i forhold til WTO-plus-forpliktelsenens hensikt og formål, men understreker at en mulig forklaring kan være landets størrelse og påvirkning på verdenshandelen.¹⁰⁰ Men dette argumentet stiller ikke spesielt sterkt når man tar i betraktning at WTO-plus-forpliktelser også har vært tema i forhandlingene til små land med mer eller mindre ingen betydning eller innflytelse på verdenshandelen. Også i forhandlingene til Vanuatu, et av verdens minst utviklede land, heretter LDC-land, dukket WTO-plus-forpliktelser opp som tema og var trolig en av grunnene til at Vanuatus tiltredelse strandet på Ministerkonferansen i Doha. I forhandlingene ba USA blant annet om at Vanuatu tiltrådte både Agreement on Government Procurement og Agreement on Civil Aircraft. Dette er plurilaterale avtaler

⁹⁷ Ya Qin (2003:487)

⁹⁸ Ya Qin (2003:489)

⁹⁹ WT/ACC/7/Rev.2

¹⁰⁰ Ya Qin (2003:519)

som nevnt i WTO art. XII 3. Som det klart går fram skal tilslutning til disse forhandles etter avtalenes egne bestemmelser. Vanuatu har så langt nektet å tiltre på disse vilkårene, som Grunberg og Joy omtaler som diskriminerende og i stor grad irrelevante avtaler for Vanuatu.¹⁰¹ Å kreve ekstra forpliktelser fra noen stater og ikke fra andre, bidrar til å undergrave WTOs ”rule of law”-system som har blitt mer og mer viktig i en regelbasert verdenshandel.¹⁰²

3.9 Arbeidsgruppas mulighet til og ansvar for å skjære gjennom forhandlingene og lage en sluttavtale til avstemning på Ministerkonferansen

Ordlyden antyder at det kreves enighet før medlemskap kan bli et faktum. ”May (...) accede (...) on terms to be agreed between it and the WTO.” Først når det er enighet om vilkårene kan rapporten fra arbeidsgruppa sendes til Ministerkonferansen for avgjørelse etter WTO-avtalen art. XII 2. Men i et tenkt eksempel kan det være slik at alle WTO-medlemmene som er med i forhandlingene har kommet til tilfredsstillende bilaterale avtaler med søkerstaten, men et medlem nekter, for eksempel av politiske årsaker, å forhandle mer med søkeren. Kan da arbeidsgruppene likevel gjøre ferdig en rapport til Ministerkonferansen som det gjøres vedtak på? Ordlyden tilsier at det ikke kan fremlegges rapport for Ministerkonferansen uten at det er blitt enighet om vilkår. Det vil neppe være realistisk å oppnå enighet i arbeidsgruppa hvis ett land nekter – det vil ikke være mulig å oppnå konsensus da. Slik bestemmelsen i art XII 2. kan forstås, kan det innebære at hvis det ikke nås konsensus, kan avgjørelse tas med simpelt flertall (siden 2/3 flertall kun gjelder i spørsmål om godkjenning av tiltredelse). Men som vi har sett skal det mye til for å bryte ut av konsensustradisjonen, og lojaliteten til et annet medlem vil sikkert stå sterkere enn lojaliteten til et søkerland.

¹⁰¹ Grynberg og Joy (2000:165)

¹⁰² Ya Qin (2003:519)

I teorien har arbeidsgruppa mulighet til å sette sluttstrek for forhandlingene dersom de drar ut. Da blir det opp til Minsterkonferansen å avgjøre ved kvalifisert flertall om landet skal kunne tiltre eller ikke. Det blir dermed opp til det landet som ikke har fått til en avtale med søkerlandet som blir nødt til å sørge for at ikke kravet om kvalifisert flertall blir oppfylt ved å alliere seg med andre medlemsland og få disse til å stemme mot. Som nevnt er dette et eksempel for teorien og ingen slike forsøk er gjort hittil. Med dette må forstås at det ikke er mulig for arbeidsgruppa å forfatte en rapport uten at det først er oppnådd full enighet blant alle forhandlingspartene. I ICJ reports 1950 s. 4 flg. kommer Domstolen til at FNs Generalforsamling ikke kan overprøve Sikkerhetsrådets innstilling. På samme måte kan det ses i WTO – General Council eller Ministerkonferansens godkjenning av tiltredelse kan bare skje når det foreligger en positiv innstilling fra arbeidsgruppen. Ellers blir arbeidsgruppens mandat etter WTO-avtalen beskåret.

3.10 Muligheten for å blokkere et søkerlands tiltredelse

Selv om det er visse begrensninger i vilkår, er fortsatt rommet for forhandlinger vidt. Særlig påpeker Parenti, er det vidt "(...)as to the determination of whether the respect for the various Agreements has been reached by the acceding country, or regarding how this compliance will be reached by the acceding country in the future."¹⁰³ Det er med andre ord fullstendig mulig å blokkere et lands tiltredelse på bakgrunn av at man ikke anser landet for å klare å oppfylle forpliktelsen etter avtalen, og dette er både i tråd med, og implisitt i WTO-avtalen art. XII.

Det samme sies i ICJs avgjørelse fra 1948 s. 63: "It does not, however, follow from the exhaustive character of paragraph I of Article 4 that an appreciation is precluded of such circumstances of fact as would enable the existence of the requisite conditions to be verified." At det er begrensninger i hva som kan forhandles om, fratar altså ikke WTO-medlemmene muligheten til å blokkere lands tiltredelse dersom medlemmene mener søkerne ikke oppfyller de relevante forpliktelsene.

¹⁰³ Parenti (2000:152)

3.11 Spesielt om de minst utviklede landene

Problemene med LDC-land ble tatt opp både på minsterkonferansen i Doha og i General Councils møte i desember 2000 (referat: WT/GC/M/61) hvor det uttrykkes bekymring for at av ni LDC-land som til den datoen hadde forhandlet om medlemskap, hadde ingen av dem tiltrådt. Det ble også uttrykt bekymring for at landene ble bedt om å tiltre plurilaterale avtaler: "(...) although adherence to the Plurilateral Trade Agreements should be governed by their provisions, as stipulated in the Marrakesh Agreement, acceding countries were being requested to adhere to these agreements upon their accession."¹⁰⁴

Saken ble også tatt opp i FNs generalforsamling og oppsummeringen derfra ble gjengitt på GCs møte:

"Many countries believed that there was a need to establish clear and objective rules and disciplines on accession negotiations, in order to ensure that acceding countries were not overburdened by excessive demands. Article XII of the Marrakesh Agreement did not provide such detailed rules and disciplines and placed the accession process in a negotiating framework in which acceding countries had the lower hand rather than a rule-compliance context."¹⁰⁵ Situasjonen for LDC-landene er med andre ord på dagsordenen med ujevne mellomrom, men klarere og mer objektive regler som etterlyses i sitatet ovenfor lar fortsatt vente på seg.

4 Virkemidler for å løse tvister mellom medlemmer i WTO og søkere

4.1 Tvisteløsningsmuligheter

I del to har jeg forsøkt å redegjøre for hvilke forpliktelser som er innenfor de "lovlige" rammene for forhandlingstemaer. I del 3 er jeg gått inn på konkrete søknader hvor det i noen tilfeller er stilt for strenge vilkår og andre søknader hvor vilkårene i hvertfall kan sies å ligge i en gråsoner for hva som er greit å forhandle om. Spørsmålet er derfor videre: finnes

¹⁰⁴ WT/GC/M/61 punkt 374.

¹⁰⁵ WT/GC/61 punkt 375.

det noen skritt søkerland kan ta for å få en bindende avgjørelse dersom de mener at kravene som er stilt i tiltredelsesforhandlingene er for harde eller utøvet i ond tro. Jeg vil her skissere noen ulike scenarier.

4.1.1 WTOs eget tvisteløsningsorgan, the Dispute Settlement Body

Som nevnt er WTOs eget tvisteløsningsorgan skapt for å løse tvister innad i WTO-systemet. Art. 1, første avsnitt av Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (DSU) angir hvilke saker det dekker. For det første gjelder avtalen disputer etter de ”covered agreements”, dvs tilleggene til WTO-avtalen. For det andre gjelder det saker om rettigheter og plikter etter selve WTO-avtalen. En viktig ting verdt å merke seg er at der artikkelen i første punktum gjelder ”disputes brought pursuant to the consultation and dispute settlement provisions of the agreements listed in (...)”, er det i annet punktum påpekt at reglene og prosedyrene i DSU også skal gjelde ”consultations and settlement between Members concerning their rights and obligations under the provisions of the Agreement Establishing the World Trade Organization (...)”. At det er spesifisert at tvisteløsningsorganet gjelder saker mellom medlemmer er nok et bevisst uttrykk for at DSB skal være et organ for å håndheve WTO-avtalene og være et effektivt håndhevingsorgan i tvister mellom medlemmene og ikke en ankeinstans for de land som av ulike grunner ikke får tiltre.

4.1.2 Medlemsland i WTO tar saken for tvisteløsningsorganet

Et annet scenario kunne vært at andre medlemsland tar saken for tvisteløsningsrådet i WTO på vegne av en søker. Etter ordlyden i DSU art. 1 kan heller ikke det ses på som en særlig realistisk løsning, siden det er spesifisert at det gjelder i konflikter mellom medlemmer om deres rettigheter og plikter etter avtalen. Spørsmålet er om et medlemsland kan ta saken mot et medlem på vegne av et tredjeland som ikke er medlem må nok sies å være utenfor hensikten med DSU og også utenfor ordlyden. Ordlyden sier klart at ”between Members”, og det er ingenting som gir grunnlag for å kunne tolke dette utvidende slik at også søkere skal kunne benytte tvisteløsningsorganet. Det ville også stemt dårlig overens med den sterke konsensutradisjonen i WTO om DSU kunne overstyre en innstilling fra en

arbeidsgruppe om å la et land tiltre. Dessuten ville det å utlede rettigheter til en part som ikke er en del av en avtale stride mot det folkerettslige prinsippet om at avtaler bare er bindende for partene, jfr. Wienkonvensjonen om traktatretten art. 26.

4.1.3 Den Internasjonale Domstolen i Haag

Allerede er det gitt rådgivende uttalelser om rekkevidden av en tiltredelsesbestemmelse i en åpen organisasjon. Etter FN-pakten art. 96, avsn. I er det Generalforsamlingen eller Sikkerhetsrådet som kan be om en rådgivende uttalelse om "any legal question". Det forutsetter at et av disse organene tar opp spørsmålet og så får Domstolen selv vurdere om den er kompetent til å vurdere saken. FN har allerede involvert seg i spørsmålet om vanskelige muligheter for tiltredelse for LDC-land, det ble diskutert på den 55. årlige sesjonen.¹⁰⁶ En begrensning er for det første at bare stater være parter i saker i ICJ, jfr. Statuttene art. 34 1.

Et annet alternativ er at et søkerland eller flere går til sak mot et medlemsland i WTO dersom det mener at det blokkerer tiltredelse for søkeren i ond tro. Domstolens juridiske kompetanse omfatter også gyldige traktater og konvensjoner, jfr art. 36 og det er Domstolen selv som vurderer sin kompetanse, art. 36 6. Det er ikke alle tema en kan få bindende avgjørelse på. Forutsetningen for at denne muligheten kan benyttes er at motstanderen aksepterer Domstolens jurisdiksjon.

En stat kan altså ikke ta organisasjonen WTO som sådan for Domstolen, men man er nødt til å gå på de stater som det hevdes har utøvd ond tro i forhandlingene.

Også dette scenariet ville tatt seg dårlig ut i forhold til WTOs konsensustradisjon.

Den beste og mest diplomatiske løsningen er kanskje helst å alliere seg med støttespillere blant WTOs medlemsland slik at disse kan presse på for å framskynde prosessene og som kan bidra til å sette saken på dagsorden. I Iran sitt tilfelle prøvde både Egypt og Malaysia, på vegne av den uformelle gruppa for utviklingsland, å be om forgang i USAs avgjørelse

¹⁰⁶ WT/GC/M/61 punkt 19

om å opprette en arbeidsgruppe på møtene i General Council.¹⁰⁷ For land som er litt mindre kontroversielle enn Iran kan denne strategien kanskje være mer nyttig.

4.2 Hvilken part har forklaringsbyrden?

En ting er at det finnes noen rettslige rammer. En annen ting er at rammene er vide og grensene er ikke trukket opp i praksis. Spørsmålet bør uansett deles i to: motivasjonen for selve forhandlingsprosessen og motivasjonen i relasjon til tiltredelsesspørsmålet der det allerede foreligger en positiv innstilling fra arbeidsgruppa.

I forhandlingene er det stor forskjell på søkerne, at det å henvise til at en annen søker har fått lempeligere vilkår for sin tiltredelse ikke nødvendigvis gir noe grunnlag for at en selv skal få tiltre på de samme vilkår. En av hensiktene med en viss fleksibilitet i systemet er nettopp den at man skal kunne tilpasse forhandlingene til hvert enkelt søkerland. Å kreve tilsvarende vilkår som andre land har gått med på, kan skape et system som ikke gir rom for tilpasninger. Bevisbyrden for at det er ond tro som ligger til grunn for forhandlingene påhviler den søker som hevder at et medlem har hatt en avvikende motivasjon bak sine handlinger i tiltredelsesprosessen. Det skal mye til for å kunne bevise at det er handlet i ond tro, men momenter som det kan legges vekt på er noen av de som er nevnt i del 3. De tidligere arbeidsgrupperapportene kan også benyttes, om ikke for å bevise at medlemmet handler i ond tro, så i hvertfall for å vise at de vilkårene som er lagt fram ikke er relevante forhandlingstemaer.

Men medlemsstaten som anklages for å handle i ond tro må godtgjøre at motivasjonen ikke dreier seg om andre momenter enn de rent saklige. Det er i alle tilfeller vanskelig å hevde at en annen part ikke er i god tro og det gjør neppe forhandlingsklimaet noe bedre. Hvilke grunner det er lagt vekt på under slike forhandlinger eller avstemninger om tiltredelse er dessuten ikke underlagt noen kontroll, som også ICJ påpeker¹⁰⁸. Vurderingen av om det er

¹⁰⁷ WT/GC/M/69 punkt 1

¹⁰⁸ ICJ Reports 1948 s. 60

handlet i ond tro bør i såfall dreie seg om en objektiv vurdering av om vilkårene er for strenge eller ikke. Men igjen blir en objektiv vurdering vanskelig når de andre vilkårene er basert på subjektive kriterier (for eksempel landets størrelse, påvirkning på verdenshandelen, politiske hensyn) og vilkårene for øvrig ikke er uttømmende oppramset.

5 Konklusjoner og avslutning

5.1 Konklusjoner

Forhandlingstemaene går ikke klart fram hverken fra art. XII, fortalen til WTO-avtalen eller tilleggsavtalene. I hovedsak er det naturlig at vilkår om tiltredelse til en internasjonal handelsorganisasjon er relatert til handel, og at det i hovedsak er lagt vekt på slike vilkår ser vi er tilfellet i arbeidsgruppens rapporter. Andre vilkår bør i hvertfall ha en sterk tilknytning til handel for at det skal kunne forhandles om. Men også krav som dreier seg om handel kan falle utenfor rimelighetens grenser. Forhandlinger om medlemskap i WTO dreier seg i sum stort sett om temaer som faller innenfor WTO-avtalen og tilleggene til denne. Men det råder generelt stor usikkerhet om hva WTO-avtalen art. XII innebærer og mange etterlyser klarere og mer objektive retningslinjer. Det virker det som det i hvertfall tidligere har vært akseptabelt å kreve at noen land påtar seg forplikter som går utover de begrensningene som går fram av avtalene, såkalte WTO-plus-forpliktelser. Særlig i tiden etter Ministerkonferansen i Doha har det blitt større bevissthet omkring spørsmålet om WTO-plus-forpliktelser og særlig i relasjon til de minst utviklede landene.

Det er flere forhandlingstemaer som kanskje mer indirekte dreier seg om verdenshandel, for eksempel spørsmål om miljø og forurensing, men det er også nevnt i avtalens fortale, 1 avsnitt. Vilkår knyttet til miljø bør derfor være et relevant forhandlingstema for partene. Ikke bare er et miljøhensyn avgjørende for bærekraftig utvikling, men det kan for noen stater være et handelsmessig fortrinn at de har et dårlig regulert miljøregelverk. Selv om det finnes visse begrensninger i vilkår for tiltredelse, er det fortsatt stort spillerom for forhandlinger og reglene er langt i fra klare og objektive.

I avgjørelsene omkring tiltredelse er konsensus hovedregel i WTO, jfr. art. IX i WTO-avtalen. Det innebærer at det må være konsensus for eksempel for å opprette en arbeidsgruppe for et land som har søkt om medlemskap og konsensus for å sende arbeidsgrupperapporten til godkjenning i General Council eller på Ministerkonferansen. Konsensustradisjonen står så sterkt i WTO at det skal mye til før de går til stemmegivning. Det innebærer at enkeltstater allerede her kan blokkere andre lands tiltredelse. Det tok for eksempel ni år fra søknad kom inn til det ble opprettet en arbeidsgruppe for Iran.¹⁰⁹ En viktig grunn til det var at konsensus ikke var mulig å oppnå før i 2005. Også når det gjelder godkjenning av tiltredelse søkes det å oppnå konsensus, men dersom det ikke er mulig, gjelder unntaket fra hovedregelen i art. XII 2, annet punktum om at det kreves kvalifisert flertall. Dette er samme flertall som kreves for å godkjenne medlemmer i FN og andre internasjonale organisasjoner.

Pr i dag har ingen stater prøvd rettslige midler for å vise at de tilfredsstillte vilkårene for medlemskap i WTO. WTOs egne tvisteløsningsorganer er ikke egnet for en slik disputt og er heller ikke ment å skulle løse slike saker. ICJ-avgjørelsene *Admission of a State to the United Nations* (1948) og *Competence of Assembly regarding admission to the United Nations* (1950) er begge relevante rettskilder for spørsmålet om tiltredelse til WTO. WTO er ikke et system isolert fra all annen internasjonal rett selv om det har eget tvisteløsningsorgan til håndhevelse av disputer vedrørende medlemmenes rettigheter og plikter, men en integrert del av den internasjonale retten.

5.2 Avslutning

Det viktige for WTO som en dynamisk handelsorganisasjon med effektive håndhevingsmidler må for framtida være å skape et bilde av en organisasjon der medlemmene har tiltrådt på mer eller mindre like vilkår, forholdene tatt i betraktning, der

¹⁰⁹ Accession status Iran: http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_iran_e.htm (Lesedato: 22.04.2008)

ikke de små statene føler de er blitt totalt overkjørt eller ikke har hatt noe valg i forhold til de vilkår de har tiltrådt på.

Når de store blokkene og statene nå snart er blitt medlem i WTO, er det fortsatt mange av de minst utviklede landene som venter på å tiltre. Hvordan forholdet blir mellom disse og WTO-medlemmene kan få innvirkning på om WTO i framtida framstår som en demokratisk, gjennomsiktig og ikke minst en regelbasert organisasjon.

En av grunnene til at det i det hele tatt er mulig å pålegge noen land å gå med på WTO-plus-krav er som jeg har nevnt den vide ordlyden i WTO-avtalen art. XII som ikke setter noen særlige grenser for hvilke vilkår det kan forhandles om. Bestemmelsen er kanskje moden for endring, ettersom den i stor grad etterligner en bestemmelse (GATT art. XXXIII) som eksisterte i et system som var mer fleksibelt og mindre regelorientert. På grunn av denne likheten med GATT art. XXXIII, har regelen vist seg å være et smutthull i det ellers regelbaserte WTO-systemet.¹¹⁰

”While the world trading system has moved into a new era of international rule of law, its accession regime remains in the GATT age, still indulging in *ad hoc* country-specific rule-making unguided by clear principles and unchecked by duly established procedures.”¹¹¹

Det kan være på tide med en revurdering av tiltredelsesbestemmelsen i WTO og en tydeliggjøring av reglene. Kanskje bør det også, som Grynberg og Joy foreslår, opprettes et ekspertpanel til å avgjøre om søkerlandets handelssystem er i samsvar med eksisterende WTO-regler som kan danne basis for forhandlinger.¹¹² Et slikt ekspertpanel kunne bidratt til å reparere den institusjonelle ulikheten mellom medlemmer og søkere.¹¹³

¹¹⁰ Ya Qin (2003:520)

¹¹¹ Ya Qin (2003:521 flg)

¹¹² Grynberg og Joy (2000:173)

¹¹³ Grynberg og Joy (2000:173)

Dersom det menes alvor med uttalelsen i fortalet til WTO-avtalet som sier ”Recognizing further that there is need for positive efforts designed to ensure that developing countries, and especially the least developed among them, secure a share in the growth in international trade commensurate with the needs of their economic development,” må organisasjonen legge bånd på seg slik at tiltredelsesforhandlingene ikke blir en klippe som er umulig å overstige for utviklingslandene. Det eneste rettferdige slik systemet har vært praktisert til nå, er at alle søkerland har like lite makt og like lite kontroll over utfallet av forhandlingene – enten landet har 1 milliard innbyggere som Kina eller 180 000 som Vanuatu.

Mer enn å gjøre et forsøk på å løse verdensproblemene har jeg forsøkt å sette fokus på hvilke problemstillinger som kan oppstå i tiltredelsesprosessene og hvilke typer land som kommer best og dårligst ut av systemet slik det er i dag.

Det er en realitet at i framtida vil de fleste landene som søker om medlemskap i WTO være utviklingsland eller blant de aller minst utviklede landene i verden. Det vil kreve større fleksibilitet fra WTO sin side, og medlemmene i arbeidsgruppene kan bli nødt til å lempe på sine krav for å bidra til at uttalelsen i fortalet til WTO-avtalet og målene fra Ministerkonferansen i Doha om å inkludere de aller minst utviklede landene i verdenshandelen skal bli en realitet.

Litteraturliste

5.3 Bøker

Fife, Rolf Einar. *Den internasjonale domstol i Haag. Rettspraksis 1946-1993*. Tano Aschehoug, 1994.

Matsushita, Mitsuo og Thomas J. Schoenbaum og Petros C. Mavroidis. *The World Trade Organization. Law, Practice and Policy*. Oxford University Press, 2003.

Qureshi, Asif H. *Interpreting WTO Agreements. Problems and Perspectives*. Cambridge University Press, 2006.

Fra GATT til WTO. Redigert av Arne Melchior og Victor Norman. NUPI, 1998.

WTO at the Margins. Redigert av Roman Grynberg. Cambridge University Press, 2006.

5.4 Artikler

Aaronson, Susan Ariel. *Seeping in slowly: how human rights concerns are penetrating the WTO*. I: World Trade Review. November 2007 s. 413-451.

Gay, David. *Vanuatu's Suspended Accession bid. Second thoughts? I: Managing the Challenges of WTO Participation*. 45 Case Studies. December 2005 s. 590-606.

Grynberg, Roman og Roy Mickey Joy. *The Accession of Vanuatu to the WTO. Lessons for the multilateral Trading System*. I: Journal of World Trade 34 (6) s, 159-173, 2000.

Jacobs, Stephen og Marc Poirier. *The Right to Veto United Nations Membership Applications: The United States Veto of The Viet-Nams*. I: Harvard International Law Journal, Volume 17 nr. 3, s.581-607, sommer 1976.

Kavass, Igor. *WTO Accession: Procedure, Requirements and Costs*. I: Journal of World Trade 41 (3): 453-474, 2007.

Pauwelyn, Joost. *The Role of Public International Law in the WTO: How Far Can We Go?* I: The American Journal of International Law Vol. 95. s. 535-578, 2001.

Parenti, Antonio. *Accession to the World Trade Organisation: A Legal Analysis*. I: Legal Issues of Economic Integration 27 (2) s. 141-157, 2000.

Yang, Yongzheng. *China's WTO Accession. The Economics and Politics*. I: Journal of World Trade 34 (4), 2000.

Ya Qin, Julia. *"WTO-Plus" Obligations and Their Implications for the World Trade Organization Legal System. An Appraisal of the China Accession Protocol*. I: Journal of World Trade 37 (3), s. 483-522, 2003.

5.5 Traktater

Charter of the United Nations, 24.10.1945.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, 01.01.1995.

Statute of the International Court of Justice, 24.10.1945.

Vienna Convention on the Law of Treaties, 27.01.1980.

Vienna Convention on the Law of Treaties Between States and International Organizations or Between International Organizations, ikke i kraft pr. april 2008.

Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, 01.01.1995

5.6 Rettslige avgjørelser

Den internasjonale domstolen – ICJ

Admission of a State to the United Nations (Charter, Art. 4), Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1948 p. 57.

Competence of Assembly regarding admission to the United Nations, Advisory Opinion : I.C. J . Reports 1950, p. 4

Interpretation of Peace Treaties, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1950, p. 65

Avgjørelser under DSU

United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline. Report of the Appellate Body 20.05.1996 (AB-1996-1).

http://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/gas1_e.htm

5.7 Nettdokumenter

Deklarasjonen fra Ministerkonferansen i Doha (WT/MIN(01)/DEC/1):

http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm

WTOs oversikt over medlemmer:

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

WTO Analytical Index: Marrakesh Agreement

http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/wto_agree_03_e.htm#article_XII

WTO Accession Status: Iran

http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_iran_e.htm

President Putins årlige tale til Dumaen, 10 mai 2006:

http://president.kremlin.ru/eng/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml

BBC-artikkel om USAs blokkering av Irans medlemskap 26.05.2005:

http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4582081.stm

BBC-artikkel om Irans protester mot å bli blokkert fra medlemskap 15.2.2000:

http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/643598.stm

Summary of U.S.-China bilateral WTO agreement (lesedato: 15.04.2008):

<http://www.uschina.org/public/991115a.html>

5.8 WTO-dokumenter

Accession to the WTO, Procedures for Negotiations under art. XII, WT/ACC/1.

Technical Note on the Accession Process WT/ACC/7/Rev.2.

Working Party Report, Albania WT/ACC/ALB/51.

Working Party Report, Cambodia WT/ACC/KHM/21.

Working Party Report, China WT/ACC/CHN/49.

Referater fra General Councils møter:

Minutes of Meeting WT/GC/M/8

Minutes of Meeting WT/GC/M/61

Minutes of Meeting WT/GC/M/66

Minutes of Meeting WT/GC/M/69

Minutes of Meeting WT/GC/M/95